

---

vAstusUtropaniShat savyAkhyA commentary

——
वास्तुसूत्रोपनिषत् सव्याख्या

——
Document Information

Text title : Vastusutra Upanishad with Commentary

File name : vAstusUtropaniShat_savyAkhyA.itx

Category : upanishhat, vyAkhyA

Location : doc_upanishhat

Proofread by : K.S. Sheshadri Sharma

Description/comments : Check the text for only the upanishad

Latest update : October 16, 2022

Send corrections to : sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

April 28, 2023

sanskritdocuments.org

వాస్తుసూత్రోపనిషత్ సవ్యాఖ్యా

అథ అథర్వవేదీయ వాస్తుసూత్రోపనిషద్ ।

ప్రథమః ప్రపాఠకః

షట్శిల్పవిచారః

ఆథర్వణాఙ్గిరస (౧) - శిల్పకాశ్యపో (౨) హోవాచ పిప్పలాదమహామతిమ్ ।
షోడశతాపినీమధ్యే (౩) వాస్తుస్థాపకవిద్యేయమ్ (౪) । య ఏనాం వేద । ఆథర్వణీయే
హోతోద్ధాతృభిః శిల్పశ్రోతృభిః

వాస్తోష్పతిర్యేయ ఇతి (౫) ॥ ౧॥

స విశ్వకర్మా దేవతా । తస్య విద్యా షట్శిల్పవిచారః (౬) ।

కేషాం శిల్పకారా ఉపపాదయన్తి కేషాం శిల్పకర్మాదయ ఉపజాయన్తే కతివిధానీతి తాన్
హ స ఆఙ్గిరసాదీన్ నిరీక్షమాణాన్ (నిర్యక్ష్యమాణాన్) పిప్పలాదో వప్రే । స హ
కువిత్సోవలభుజోత్తోలకః, (౭) శిల్పకాశ్యపః ప్రణీధాయ యథాకామం పృచ్ఛామీతి । కో
వాస్తోష్పతిర్విశ్వకర్మా (౮), తస్మై హోవాచ, మన్యే వయం వేదసదస్యా జ్ఞాపయిష్యసీతి
(జ్ఞాపయిష్యామో) ।

పిప్పలాదో హోవాచ - యే వై కే చాస్మింల్లోకే ప్రయాన్తి జ్ఞానమేవ తే సర్వే కామయన్తే ।

షట్శిల్పాఙ్గిప్రయోగేణ ప్రజనయన్తి రూపాణి (౯) ॥ ౨॥

రూపం శైలేన (౧౦) ఖాదిరేణ, ఏవం రూపజ్ఞానఞ్చ లోకే । వేదే రూపం రూపం ప్రతిరూపం
భవతీతి విశేషః । తజ్ఞానం దివ్యజ్ఞానఞ్చ ।

యూప (౧౧) ఇదం జ్యోతిః ॥ ౩॥

స హి యూపః ఖాదిరేణ శైలేన వా వైతానే (౧౨) ఉక్తమ్ । వృత్తం హి యూపమూర్ధన్యం
స విశ్వమితి యూపదణ్డాద్ । కర్మాణి సమరూపాణి సమరేఖాయాం స యూపస్తమ్భా
యూపదణ్డః । తత్ సంయోగేన యూపో భవతి తజ్ఞానం విజ్ఞాపయతి య ఏవం వేద స
హి విశ్వకర్మా శిల్పాధిదైవతమ్ (౧౩) । య ఏవం జానాతి స పురశ్రేష్ఠః ।

వృత్తజ్ఞానం రేఖాజ్ఞానం చ యో జానాతి స స్థాపకః ॥ ౪॥

ఖాదిరదణ్ణహస్తో దర్భరజ్జకరః, తద్ రజ్జవలయవేష్టితమిదం తస్య రూపం తజ్ఞానఞ్చ
శిల్పజ్ఞానమ్ । తద్దానాత్ (తచ్చిల్పజ్ఞానాత్) దివ్యజ్ఞానం భవతి (ప్రభవతి), తద్దానాత్
మోక్షః, స హి మధుః (౧౪), య ఏవం వేద ।

శిల్పాత్ ప్రతిమా (౧౫) జాయన్తే ॥ ౫॥

ప్రతిమాయాః శ్రద్ధా సఞ్చరతి, శ్రద్ధాతో నిష్ఠా, తతశ్చ జ్ఞానమ్, తస్మాన్నోక్షో భవతీతి పఞ్చ
వాస్తుసోపానాని, య ఏవం వేద । ఆధర్వణీయే సర్వానుభూతిరిత్యనుశాసనమ్ । ఆథ
శిల్పకాశ్యపాథర్వణాఙ్గిరసకువిత్యా (౧౬) దయో హోద్ధీధే (౧౭) కుశలా బభూవుః ।
వాస్తుషడఙ్గకథాం యథామతి బ్రూహీతి ప్రోచుః పిప్పలాదమితి । తథేతి సముపదిదిక్షుః
।

స ప్రవహణః శిల్పసూత్రాధ్యాయం స్థాపకవిద్యాం చావదత్ ॥ ౬॥

సా విద్యా శ్రేష్ఠా, ప్రజాపతేశ్చారా । ప్రజాపతేర్నారదః, నారదాన్మయః, మయాద్ వైశ్రవణః
(౧౮), వైశ్రవణాత్ పిప్పలాదః । శ్రోష్యామీతి । ఏషామున్మేషః సత్యమ్ ।
హోవాచాఙ్గిరసస్తోష్ట పుచ్చామీతి । పుచ్చేతి హోవాచ । కేన ప్రతిమా సమృభవతి ।
కథం రూపం రూపం ప్రతిరూపాణి లోకే సమృభవన్తి । నాహం ప్రభో పశ్యామీతి । స
ప్రాజాపత్యమార్గేణ పిప్పలాద ఉవాచ । భవ త్వం శాన్తహృదయః ఆఙ్గిరస, మర్త్యే వా ఇదం
సదాసీత్ శ్రేష్ఠయజనే ।

అపాం యో అగ్రే ప్రతిమా బభూవ ప్రభూః సర్వస్మై పృథివీవ దేవీ ।

పితా వత్సానాం పతిరఘ్నూనాం సాహస్రే పోషే అపి నః కృణోతు ॥

ఇతి మన్త్రేణ (౧౯) తృప్త్యర్థముపాసత ఇతి భావః ।

యజనోపాసనే చ ।

శరీరమూర్తిరహితే మన ఆవేశ్య విశేషేణ

వికల్పిదోషయుక్తం భవతి ॥ ౭॥

ఇతి । రూపాత్ క్రమేణ (ప్రతిమా), ప్రతిమాయాన్తత్వబోధో జాయతే । తత్త్వబోధాద్ ధారణేతి
। ధారణాయా గాథా, కథా ప్రసరతి లోకే । గాథాయా రూపాణ్యుత్పాదయన్తి స్థాపకాః ।
తస్మై హోవాచ రూపకలనార్థం కారుసాధనార్థం విశేషః ।

వాస్తు షడఙ్గమితి శ్రేష్ఠమ్ ॥ ౮॥

శైలం శీలపజ్జారం (౨౦) కీలేన పజ్జారాకృతికోష్ఠకా రేఖావాసః (కీర్త్యావాసః) తదా రూపాణ్ణాని మర్మాణ్యాశ్రయన్తే తచ్చైలభేదనమ్ | అజ్గప్రయోగః; న్యాసభావనాసమ్బంధప్రబోధనం ఇతి | హోవాచ ఆజ్గరసః-

కథం వికాశేన రూపవాస్తుషడజ్గం శిల్పం సంసిద్ధం భవతి | భగవతస్తస్యైవ మే కామం బ్రూయాత్ | శ్రుత్వాహ, యేనైవం మే స్థాపకవిద్యా ప్రపాతినీ సమావర్తతే (సమావర్తనే) | స హి షడజ్గక్రమమాహ |

(శైలమ్)

షడ్ధా శైలం జ్ఞేయమ్ || ౯ ||

శిలా తద్దేశే లోకజ్ఞానే షడ్ధా ప్రథితా | హిరణ్యరేఖికా, సమవర్ణా, తామ్రా, ధాతుపుటితా, బజ్రలబ్ధా, సైకతాలికేతి | యదా హిరణ్యరేఖా కుటిలా సోఽవలక్షణః | సా ప్రతిమార్థం హీనా విరూపం ప్రదదాతి | తద్దర్శనేన వికల్పభావో ప్రభవతి | దర్శనాదేతా ఆర్థహీనా ఉచ్యన్తే వదన్తి భవన్తీతి |

ఏతద్దర్థం ప్రతిమావైలక్షణ్యం భవతి | యదా పూర్ణశైలమేకవర్ణం కృష్ణం కృష్ణపిఙ్గలం హారిద్రం వా ముఖ్య ప్రతిమార్థం ధ్యేయం సా సమవర్ణా | కఠినతమగాఢపిఙ్గలశిలా న ధ్యేయా |

యదా శైలం భిత్త్యాకృతేరప్పథక్ ప్రతిమాశాలార్థం (౨౧) తద్ ధ్యేయమ్ | శైలం పృథక్త్యేన హీనం భవతి |

యత్ర కేవలం లీలావిగ్రహో నివసన్తి భిత్త్యజ్ఞే, ఇతి | శిలా ధాతుపుటితా ధూమవర్ణా వ్రణోపేతారూపార్థం ఘోరేతి | శైలాన్తరే స్తరాభ్యన్తరే కోమలరసబద్ధా రేఖాః సన్తి యాః పితప్రభాః సదాఽధమా భవన్తి శ్రేష్ఠైః శిల్పకారైః |

సైకతాలికశిలా యూపయోనిమిథునస్తమ్భ (౨౨) వృషస్తమ్భకుణ్డార్థం విశిష్టా, న రూపార్థం గ్రాహ్య, తజ్జానలబ్ధస్థాపకాః సముపతిష్ఠన్తి జనలోకే సమ్మన్నా మహీయన్తే |

శైలాదజ్గరాగజ్ఞానం ప్రసరతి || ౧౦ ||

సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి |

ఇతి ఆధర్వణీయే వాక్కాయమనోమార్గేణ పిప్పలాదకల్పే వాస్తుసూత్రసమ్ప్రదానమితి చర్వాక్షేణ మునిహోతారోపనిధానేన శైలషడజ్గజ్ఞాననామ ప్రథమప్రపాఠకః |

ద్వితీయః ప్రపాఠకః

ఖిలపఞ్చరఞ్చానమ్

అథ ఖిలపఞ్చరఞ్చానం (౨౩) ఘటనమితి బ్రూమః । తేన ఆచేష్టో భవ ఆఙ్గిరస (౨౪) గ్రాభకార ఇవ ।

నిర్దిష్టార్థకప్రతిమా (౨౫) గ్రాహ్యో ॥ ౧॥

అనుకూల (ప్రతిమానుకూల) శిలా అభిజితి (౨౬) సమ్ప్రాప్తే దర్భేణ పాతయేత్ కారుశాలాయామ్ । తతః ఉదుమ్బరకీలేన శిలాం రోధయేత్ ।

పాతనం ప్రథమా క్రియా ॥ ౨॥

పాతనాస్తే ఉత్తాడనఞ్చ, పిచ్చిలకరణార్థం హోతాఽధ్వర్యుః స్థాపకైః సహ రూపశిలాం మర్దయేత్ ।

మర్దనం ద్వితీయా క్రియా ॥ ౩॥

ఆదౌ ఓ-

దధిక్రవణో అకారిషం జిష్టోరశ్వస్య వాజినః ।

సురభి నో ముఖా కరత్యృణ ఆయుంషి తారిషత్ ॥

(ఇతి) మన్తేణ (౨౭) తతః మహిలుక (౨౮) పయసా శిలాం ఙాలయేత్ (మర్దయేత్), ఏతత్ సర్వం కుమ్భికా (౨౯) మోచనార్థమ్ (వర్జనార్థమ్) । తత ఆపాదశీర్షం శతకేశివృషం (౩౦) చిస్తయేత్ ప్రార్థయేచ్చ ।

ఓం శతకేశాయ మహర్షభాయ మే రక్ష రక్ష స్వాహా ఇతి బ్రూయాత్ । మహర్షభ తస్య నవ నభస్తతో వాశ్రా ఆపపుథివీ తర్పయతు ।

ఏతేన జగ్గితాదయః (౩౧) పలాయస్తే । ఏవం శుభం భవతి, మనః ప్రమోదం భవతి, సోఽమృతో భవతీతి । తతో మణ్ణలకరణం వలయకీలనంయుతయుజవదణ్ణేన (౩౨) రఙ్జసంయోగేన మణ్ణలైకం రచయన్-

పునస్తు మా దేవజనాః పునస్తు మనవో ధియా ।

పునస్తు విశ్వా భూతాని పవమానః పునాతు మా ॥ (౩౩)

ఇత్యనేన మన్తేణ విలం నిర్ధారయేత్ ।

విలమితి మర్మ జ్ఞేయమ్ ॥ ౪॥

ఏషా తృతీయా క్రియా (౩౪) । విలస్యోభయపార్శ్వగం పృథగ్విస్తమవలమ్భ్య మణ్ణలద్వయం రచయన్తి స్థాపకాః । తద్దేశే శిలాక్షేత్రే రేఖాయాం ప్రకృతిపురుషన్యాయేన

సంలగ్నేన వృత్తయుగ్మమాచరన్తి | తద్ యామలమణ్ణలమితి | ఏకేన, ద్వా
ఏకరేఖాయామితి ధ్యేయమ్ |

శిల్పశ్రోతారః శ్శ్రుణుత, కేనోపాయేన వజ్రేణ (౩౫) రేఖాః కర్తవ్యాః | తతః కీర్త్యావాసః
(౩౬) ప్రజాయతే |

న కృత్యరూపార్థం (౩౭) రేఖాకరణం కర్తవ్యమ్ || ౫ ||

ఆదౌ వృత్తం వృత్తమ్ (౩౮) ఇతి విశ్వమ్ || ౬ ||

తద్రూపే ప్రాణః, యథా పురుషస్య మనః, తద్వృత్తం కాలః, ఏష వాస్తువేదే | వృత్తస్య
గతిరవధారితా , యథా చిత్తవృత్తిః | వృత్తస్యాధారోఽమృతం బిన్దుస్తస్య స్థితిః ,
యథాఽఽత్మా | బిన్దుం సమారభ్య తద్బిన్దుమిలితేన పరిభూ పరిధిః సజ్ఞాయతే |
తద్ హి వృత్తం పరమేష్ఠీ, తద్ ద్రష్టా, తద్ యోగః | తత్ ఋతుః, తత్ సత్యమ్ | య
ఏవం వేద |

ఏకైకస్య సంయోగే ఏకీభవతి ఇతి తస్య

భావః వృత్తం హి పూర్ణమ్ || ౭ ||

బిన్దుస్తస్యాధారః, ఆహుతిరివ జగన్మయః ప్రాణః | సా స్థితిః, యథా గాయత్రీ వేదపదమ్ |
తస్యైవ శైలస్యోపరి మణ్ణలమ్, మణ్ణలకరణే వాస్తుగాయత్రీమ్ (౩౯) అథవా అష్టాక్షరీమన్త్రం
(౪౦) జపేత్ | ఇతి కృత్యం వృత్తమభ్యన్తరే క్షేత్రస్యాధారం మన్యే, యథా సర్వాణి భూతాని
భ్రమన్తి తథా నానారూపాణి జాయన్తే | స వై ప్రాణః క్షేత్రవిభాజనం ప్రతిమాఙ్గోపలబ్ధయే,
తస్మాత్-

రేఖాన్వయే సర్వాఙ్గాని న్యాసయ (ఆచర) || ౮ ||

ఇతి భేదనక్రియా | ఏవం వజ్రేణ శిలాయాం రేఖాఙ్కనకరణం ధ్యేయమ్, న భూమౌ న వా
ఇష్టకే (౪౧) | అథాసౌ ఆఙ్గిరసో హోవాచ - బ్రాహ్మణం భగవన్తం పిప్పలాదం ద్వా ప్రశ్నౌ
పృచ్ఛామి, తౌ చేన్మే వక్ష్యతి | కా రేఖా, కస్తస్యా భావః, కతి భేదాః, బ్రూహి పిప్పలాదేతి |
తాన్ హ స ఋషిరువాచ - ఆఙ్గిరస, శిల్పకాశ్యప శ్శ్రుణు రేఖావ్యాఖ్యానమ్ | తథా తాసాం
భావఞ్చ | రేఖా న్యాసస్యాధారః సా ధారేవ | సా కర్మప్రతీతేరధిభూతమధిదైవతఞ్చ |

తేజాంసి సరలరేఖాః || ౯ ||

తద్రేఖేణ మణ్ణలం బిన్దున్తి, యథా కర్తారః కర్మణా విశ్వం పరిబిన్దున్తి, తేభ్యః తద్రూపేణ
రూపార్థం చాక్షుషత్వేన (౪౨) దేశకథానుమతం (౪౩) సర్వాణి రూపాఙ్గాని ప్రభవన్తితి
అఙ్గసామ్యం ప్రభవతీతి |

నాభౌ రూపకర్మ ప్రారభ్యతే || ౧౦||

సమతార్థం సర్వాణ్యుక్తాని నిర్ణయేత్ | ఏవం బ్రహ్మవికల్పః | యథా బ్రహ్మవిద్యా తథా రూపప్రజ్ఞా | తద్ విజ్ఞాయ కారుజ్ఞా వక్రతః రూపకర్మణి బ్రహ్మ ప్రతిపాదయన్తి | రమన్తే యథాపూర్వపూర్వప్రజ్ఞాయామ్ | యథా బ్రహ్మవిద్యా తథా రేఖాన్వయే రూపాన్గన్యాసో మహీయతే | యజ్ఞాత్వా స్థాపకాః ప్రాజ్ఞా మహీయన్తే | య ఏవం వేద | తజ్ఞానేన స్థాపకా రూపజ్ఞా భవన్తి (౪౪) | తే విద్వాంసః, తే విజ్ఞాతారః కారుకర్మణి బ్రహ్మనుభూతిం లభన్తే | యథా విశ్వస్పృష్టౌ పంచమహాభూతాని (౪౫) ప్రజాయన్తే తథా వృత్తాధారే శిల్పకాశ్యపాదయో వాస్తుహోతారో భూత మహాభూతలక్షణాని కల్పయన్తి ప్రజ్ఞావనేనేతి |

ప్రాజాపత్యరీత్యా వృత్తం హి తేజస్తదాఽపామ్భానే చతురస్రమ్ || ౧౧||

చతురేఖాబద్ధక్షేత్రమితి | యథా సరిత్కుణ్డే తథా రూపక్షేత్రే చతురస్రం (౪౬) సర్వమాపాదవిశ్వం ప్రాజాపత్యమార్గేణ శ్రుతిర్దర్శయతి (౪౭) | తథా హి రూపక్షేత్రే తద్రూపస్యాధారః | భూయస్తాస్వద్ వాస్తుశ్రోతార ఏనం గృహ్లాన్తి భూయో వృత్తమధ్యే |

కర్ణద్వయం మరుద్భావేన ఆచరన్తి || ౧౨||

యథా మరుదస్సంయోగాత్ ఫేనో భవతి | పునః ఫేనాద్ బుద్బుదః సమ్భవతి, తథా చతురస్రం కర్ణరేఖాయుగ్మసంయోగాద్రూపక్షేత్రం సక్రియం భవతీతి | సా మారుతకీలస్య క్రియాప్రతీతిః |

ధరేవ కర్ణికక్షేత్రమాకర్షయన్తి స్థాపకాః || ౧౩||

తతః స్థాపకా మధ్యమారుహ్య (౪౮) కర్ణికక్షేత్రమాచరన్తి | మణ్డలమధ్యే ద్వే మధ్యరేఖే లిఖన్తి మధ్యరేఖా మధ్యప్రస్థరేఖా భవతి | సమమానేన తతోపలభన్తే చతుష్ఫణ్డక్షేత్రాణి చతుర్ద్వీపాం పృథివీమివ, ఏషా భూమిక్షేత్రస్య భావనా | తత్ర మధ్యే-

లబ్ధబిన్దుః రసాయాః ప్రాణః || ౧౪||

మర్మ వదన్తి శిల్పకారాః | తస్య భావం శ్చృణ్వన్తు సర్వేఽమృతస్య పుత్రాః శిష్యాశ్చ | అప్పృథివీసంయోగాత్ యథా ద్యౌః (౪౯) సమ్భవతి యథా శ్రుతౌ ఉక్తం (౫౦) తదాకాశే సవితా ద్యురూపేణ భ్రమతి | స సవితా వ్యోమవరో, యస్య గతిరఖణ్ణా | తథా హి మారుతస్య తిర్యగ్ గతిః | తత్ర ఖణ్డితరేఖాన్ నీత్వా శిల్పసమ్పన్ధార్థమాకల్వ్యం లబ్ధస్థాపకాః శిల్పసమ్భారేణ ద్విధా బహుధా బిన్దున్ కల్పయన్తి ప్రజనయన్తి బిన్దున్ |

తద్విజ్ఞాతారో వృత్తాలయే అధోర్ద్వీ ద్వీధాకరణన్యాయేన వహ్నివత్ క్షేత్రమాచరన్తి (౫౧)
కారుకారాః । వృత్తమధ్యే కదాచిత్ సమ్ప్రతిష్ఠతి తత్ త్రివ్రుతమ్ (౫౨)।

త్రిహుతాగ్నిః స్మర్యతేఽపి చ లోకే ॥ ౧౫॥

నిమ్నగాస్త్రిహుతా ఆప ఇతి ॥ ౧౬॥

తదుభయస్య సంయోగాన్ మిథునభావో భవతి । యే జానన్తి తే సమ్ప్రన్నా భవన్తి । స
ఉన్నేషభావః । అగ్నిరాపః సంయోగాద్ దివ్యం (౫౩) భవతీతి । తన్మహచ్ఛన్తో హోతారో
జానన్తి యజ్ఞే ప్రయోజయన్తి కుణ్డే స్థణ్డీలే లిఖన్తి తేన దేవలోకాః పితృలోకా ఆహుత్యా
తృప్యన్తి (౫౪) । మనుష్యాణాం తత్ సాయుజ్యం ప్రదదాతి । ఏవం బహుధా శ్రూయతే,
సర్వే రూపకారా బ్రహ్మజ్ఞా వృత్తాభ్యన్తరేణ క్షేత్రమధ్యే సమాన్తరాలషడ్విన్దుమారుహ్యారేఖాః
రేఖాం రోధయన్తి ।

షట్కోణకో హి ఆకర్షణీవిద్యా (౫౫) విశేషః ॥ ౧౭॥

తన్మిథునచ్ఛన్తోయోగేన యాతుధానాః (౫౬) ప్రతిఘాతయన్తి । మాణ్డవ్యాదయో (౫౭)
బహుధా దేవాన్ పూజయన్తి । ఆకర్షయన్తి రుద్రానాదిత్యాన్ వసూన్ । సాఽఽకర్షణీ
వాస్తువేదీయరేఖాఙ్కనే శ్రేయసి భావవ్యక్తోపాయేతి ।

యథా రూపే తథా యూపేఽనుచ్ఛేదాన్తా గ్రాహ్యః ॥ ౧౮॥

యాజ్ఞికా యూపే స్థాపకా రూపే సమానాశ్చరన్తి (౫౮) ।

ఖనిత్రప్రకారో ధ్యేయః ॥ ౧౯॥

ఏతద్ బ్రహ్మమణ్డలే ఖనిత్రకారాణాం కలాషోడశీన్యాయేన తక్షేత్రం షోడశాంశేన ఛేదయన్తి
(౫౯) । సౌమ్యయూపస్య (౬౦) దణ్డో యదాఽష్టాంశః స యజమానాయ ప్రితికామార్థః
। కదాచిత్ తత్కలాంశేనాంశాన్ ఖన్దన్తి సోఽపరావిద్యాయాం వృషస్తమభ్యః । అగ్నిస్తమోభ
భవతి కామ్యానుసారతః శిలాయాం వా ఉదుమ్బరదారవీయః । శిలాయూపో ధ్రువేతి
శిల్పకాశ్యప జ్ఞేయమ్ । యజ్ఞార్థం సౌమ్యయూపో, విష్ణుయజ్ఞార్థమష్టాంశయూపః,
కామ్యకర్మార్థం షోడశాంశ ఇతి ధ్యేయమ్ (౬౧) ।

సూత్రాయనే (౬౨) రేఖాః సుభగా భవన్తి ॥ ౨౦॥

భావం ప్రదదతి । ఏతజ్ఞానం గుహ్యజ్ఞానమ్ । ఏషా ఖిలవిద్యా, రేఖాకరణ తత్ ।

ఖిలపజ్ఞానజ్ఞానం శ్రేష్ఠమ్ ॥ ౨౧॥

యే జానన్తి తే రూపజ్ఞాస్తత్త్వరూపాణి ఘటయన్తి । రూపతత్త్వే వినా రేఖాకరణం రూపం హీనమితి ధ్యేయమ్ ।

ఉత్థితరేఖా (౬౩) అగ్నిరూపాః, పార్శ్వగా (౬౪) అవ్ రూపాః,

తిర్యగ్రేఖా మరుద్ రూపా ఇతి ॥ ౨౨ ॥

రేఖాప్రభేదే భావభేదా ఉపజాయన్తే । రేఖానుసృతం రూపం విభాతి । రూపం సురూపం భవతీతి (౬౫) । తత్త్వరేఖావలమ్బనే రూపాత్మప్రత్యక్షం భవతి ప్రతిరూపే చ । యథా౨౬హుత్యా వృష్టిర్భవతి తథా రూపసౌభగాద్ ధ్యానభావః సమ్ప్రతిష్ఠతే । యథా పర్జన్యాదన్నం సమ్భవతి తథా ధ్యానాల్లయ ఉపజాయతే । లయాన్మనుజా దివ్యా భవన్తి । యథా౨న్నాత్ ప్రాణః సఞ్చరతి తథా లయాత్తద్భావమనుభవన్తి మనో నిశ్చలం భవతి । తేషాం న పునరావృత్తిః, ఏతదర్థం రూపం కల్పయన్తి ఋషయో లోకే । రూపే రేఖా ఆహుతయ ఇవ ।

రూపసౌభగాద్ ధ్యానభావో జాయతే ॥ ౨౩ ॥

సా హి వృష్టిః । సా ఋతస్య ధారా యథా పర్జన్యాద్ బహుధా౨న్నాని సమ్భవన్తి (౬౬) తథా రేఖాయా రూపాణి ।

అగ్నిరేఖాయాముత్పజ్జరూపాణి జాయన్తే ॥ ౨౪ ॥

తాని సర్వాణ్యుదారభావప్రదాయకాని సౌమ్యోత్థితాకృతీనీతి ।

అబ్రేఖాయాముత్సుకరూపాణి జాయన్తే ॥ ౨౫ ॥

తాన్యగ్రభావప్రదాయకాని ।

మారుతరేఖాయాం త్రైజసరూపాణి ॥ ౨౬ ॥

తీక్ష్ణభావప్రదాయకాని యోధరూపాణ్యుపజాయన్తే । తాని సర్వాణి భీషణరూపార్థమ్ । కర్ణజా రేఖా గ్రాహ్యో ఇత్థం రూపకర్మార్థమ్ ।

రేఖాజ్ఞానం సర్వమితి జ్ఞేయమ్ ॥ ౨౭ ॥

యే జానన్తి సర్వం తే స్థాపకోద్గీభరూపేణ (౬౭) ఖ్యాతా భవన్తి ।

ఇతి పైప్పలాదీయవాస్తుసూత్రే వాక్యాయమనోమార్గేణ సమ్ప్రదానమితి చర్చాక్షేణ మునిశ్రోతృణాముపనిధానేన ఖిలపజ్జరాకర్షణజ్ఞానమితి వాస్తుసూత్రస్య ద్వివీచితప్రపాఠకః ।

తృతీయః ప్రపాఠకః

శైలభేదనమ్

శిల్పవ్యాఖ్యానం ఆశ్చేణుతేదమ్ । వాస్తుషడఙ్గమధ్యే ఏతే శైలభేదనోపాయాః తథేతి సముపవిశన్తి తే । ఆధర్వణాణ్ణీరసశిల్పకాశ్యప ఉవాచ భగవన్తం పిప్పలాదమ్, అస్మాన్ వదన్తు శిల్పాచారే భేదనార్థం యద్ యద్ శ్రేయ ఇతి । యత్ కతిథా అలభ్యమువాచ త్వాం పృచ్ఛామీతి, పృచ్ఛేతి హోవాచ । కా శైలభేదనస్య గతిః, కే ప్రయోజయన్తి । ప్రస్తావనాక్రమేణ ప్రస్తరే ఖిలపఙ్కురార్థం రేఖాకరణే కిం వా ప్రయోజనమ్, పిప్పలాదో హోవాచః-

రేఖానుక్రమేణ రూపాఙ్గాన్యాచరన్తి ।

రూపస్య భావో ముఖ్యః ॥ ౧॥

భావాత్ ప్రేరణా (౬౮) ప్రసరతి, ప్రేరణయా దివ్యబోధః సజ్ఞాయతే । తత్క్రియా హి భేదనవిద్యా । యథా పరావిద్యాయా దివ్యత్వం జాయతే తథా సురూపాద్ దివ్యత్వముపలభన్తే మనుష్యాః । తేషాం మనోవృత్త్యాం రూపస్య భావజ్ఞాపనార్థం రూపకర్మాణి సావధానేన స్థాపకా ఆచరన్తి । రూపమధ్యే కిచ్ఛేత్ సౌమ్యం కిచ్ఛేదుగ్రం చ ।

భావానుసారతో రేఖావిధానమితి జ్ఞేయమ్ ॥ ౨॥

ఏతద్ యో జానాతి స మర్కజ్ఞః (౬౯) । స లోకే మాన్యో భవతి గ్రామే వాస్తుద్దీధరూపేణ ఖ్యాతో భవతి । నృపే చాక్ర (౭౦) రూపేణ ।

తేషాం బహుధాకృత్యం శ్రేయః ॥ ౩॥

తే శైలం భిన్నన్తి రూపాణ్యుత్తోదయన్తి । రూపాఙ్గాని రేఖానుపాతే పాతయన్తి । అఙ్గయోర్మధ్యే క్షీణకూటాఙ్గాని భిన్నన్తి । కూటాద్ యత్స్వక్తశిలా ఉదృప్తాస్తచ్చిలాలాః నిక్షిపన్తి సమన్త్రేణేతి త్యాగః । అఙ్గాన్యుత్థితకూటాని నీవాని, ఏతన్న్యాసబోధః ।

న్యాసార్థం కాలబోధో ధ్యేయ ఇతి ॥ ౪॥

న రాత్రౌ, న దర్శే, న సూర్యసోమయోః సఙ్గమే, న సన్ధ్యాయాం వ ఉషాయాం చరన్తి శ్రేష్ఠరూపకారాః । తేభిధృతార్థముదుమ్బురద్విపక్షాన్ (౭౧) నిఖాయ రూపశిలామవరోధయన్తి । తద్ రోధనమ్ । రోధనకాలే పర్జన్యపూజనే జటావేదం (౭౨) పఠేదితి పఠనోపాసనేన రసవిజ్ఞాతన్యాయేన ఋషయః శైలాచార్యా భిన్నన్తి శైలమ్ ।

తద్భేదనేభిమన్తయన్తి ఖనిత్రాణి ॥ ౫॥

ఓం ఉత్తిష్ట పురుషి కిం స్వపిషి భయం మే సముపస్థితమ్ ।

యది శక్యమశక్యం హూః (దుర్గే) భగవతి శమయ స్వాహా ॥

ఇతి ఖనిత్రప్రయోగమన్తః । మన్తాత్ కాలో వినశ్యతి, భయం వ్యపోహతి । ఏతజ్ఞానేన అగ్నిహోత్రం చరన్తి వైశ్వానరే జహ్వతి । యథాఽఙ్గారేషు భస్మార్థం జహుయాత్ పాపానాం తథా శిల్పకారా రూపార్థమగ్నిహోత్రమాచరన్తి వైశ్వానరే జహ్వతీతి ।

వాస్తుయజ్ఞాత్ ఖనిత్రబాధో వ్యపోహతి । కుశఙ్కా వినశ్యన్తి । ఖనిత్రప్రయోగే దౌర్బల్యబోధే మన్తం మనసి ధ్యాయన్తి ।

మన్తః-ఓం చక్షురసి చక్షుర్మే దాః స్వాహా ।

పరిపాణమసి పరిపాణం మే దాః స్వాహేతి ॥ (అథర్వవేద ౨.౧౭.౬ -౭)

ఏషా క్రియా ధ్యేయా, య ఏవం వేద ।

అథాఙ్గరసాదయ ఉద్ధాతారః పప్రచ్ఛుః కశ్చ స్థనిత్రప్రకార ఇతి ।

ఖనిత్రపఞ్చకం శ్రేష్ఠమ్ ॥ ౬ ॥

శ్శృణుత, కేనోపాయేన శిల్పోద్ధాతారో భేదనకర్తనాద్యాచరన్తి । ఖనిత్రకర్మ న వై రూపే సోమశాలాయాం స్థణ్ణీలకరణే హోతారః ప్రయోజయన్తి । యథా బృహస్పతేర్బృహశాలాప్రకరణే లోకవాస్తుపాఖ్యానే పూర్వం వేదే ఉక్తమ్ (౭౩) । ఖనిత్రాపప్రయోగే రూపాణ్యపరూపాణి భవన్తి । కుక్కుటికా (౭౪) అపరూపాణి పూజయన్తి న బ్రాహ్మణాః । తత్ ఖనిత్రప్రయోగే శ్రేష్ఠాన్ తద్భదాన్ వదామి ।

భేదాస్తు లాఙ్గీ, లాఙ్గలీ, గృధ్రదన్తి, సూచీముఖా, వజ్రా ఇతి । సర్వే ఆయసా ద్వివిధా భవన్తి క్షీణాః ప్రశస్తాశ్చ । ముషలధరుభే ముషలదణ్డేన ఖనిత్రం ఘాతయన్తి ప్రయోజయన్తి శిలాభేదనే తత్ । సర్వాస్త్రాణి తీష్ణాని, గవాముఖపుటితాని । తతః ఇఙ్గడలేపితాని చర్యశాణితాని చ ।

రూపప్రకర్షార్థం రూపాఙ్గం స్నిగ్ధమితి ॥ ౭ ॥

సౌమ్యేన ఛేదయన్తి యే తే శస్త్రీణః । శస్త్రం ద్విముఖీ ఘూర్ణికేతి (౭౫), అయోముఖాస్త్రాణి పాలాశశలాకాం వహన్తి, ఇదం తేషాం రూపమ్ । అథ, ఆఙ్గరసః పప్రచ్ఛ భగవన్తం పిప్పలాదం, కేన వజ్రమివ కఠినశిలాం ఖనిత్రేణ భిన్నన్తి వాస్తుకారాః । తం హోవాచ వక్తా-

శిల్పకారాః ప్రలేపయన్తి ద్రావకరసమ్ ॥ ౮ ॥

శఙ్ఖద్రావ-కుష్ఠరస-సైన్ధవఖర్పర-ఉకత్సవల్కలచూర్ణేన (౭౬) సహితం శిలాద్రవణార్థమేవం రసచతుష్టయమ్, అనేన మన్త్రేణ దశాహమర్దనాన్తే వైతానే ఖనిత్రం ప్రయోజయన్తి, ఖననమాచరన్తి భద్రేణ (౭౭) స్థాపకాః ।

ఏషా హేతివిద్యా శ్రేష్ఠా || ౯ ||

రక్షార్థం పర్ణమణిః పరిధేయః || ౧౦ ||

ఖనిత్రకర్ణుణి రక్షార్థం పాఠామూలికాం ధారయన్తీతి స కవచః | మన్తేణ సహ ధారయన్తి
పర్ణమణిమ్ | అనేన మన్తేణ-

ఓం శం నో దేవీ పృశ్నిపర్ణ్యశం నిఃఋత్యా అకః |

ఉగ్రా హి కణ్వజమ్భనీ తామభక్షి సహస్వతీమ్ | (అథర్వవేద ౨.౨౫.౧)

భేదనాదఙ్గసాభగం (౭౮) ప్రభవతి || ౧౧ ||

యథా దేహీ తథా దైవాణ్ణే గుల్ఫవలయకుఙ్కాదయః, ఉష్ణీషమేఖలాదయః ఖోదయన్తి
సౌభగేన, ఉడ్డుపయన్తి కుక్షశిలాః, విస్ఫుజన్తి తచ్ఛిలామితి |

రేఖానుపాతేనాఙ్గాని నిధేయాసీతి శ్రేష్ఠకృత్యమ్ || ౧౨ ||

ఏతేన వాస్తువేదవిధానేన రేఖానుపాతేఽఙ్గాన్యాసో విధేయః |

గాథానుప్రాసే లక్షణం వ్యక్తం భవతి || ౧౩ ||

యథా గాథాయాః కథాస్తథా రూపలక్షణాన్యావరన్తి రూపకార-రూపజ్ఞాః, తథా
వ్యక్తరూపం సమ్భవతి | యద్ రూపస్య హావభావాది ప్రత్యక్షం తద్ వ్యక్తరూపమ్
| రూపాదుపాసకా భావసిద్ధిముపలభయన్తి యజ్ఞేన ధ్యానమితి ప్రయోగః (౭౯) |

ధ్యానప్రయోగే రూపసౌప్తవం స్పష్టం భవతి || ౧౪ ||

తథా హి ధ్యానరూపం కథయన్తి వాస్తుకారాః |

యథా ప్రకృతిస్తథా రూపలక్షణమ్ || ౧౫ ||

రూపస్య స్వభావానుక్రమేణ రూపాణి భవన్తి | తేషాం తత్తద్గుణాః ప్రభవన్తి కామచారీణాం
హృదయే ఇతి | కామో (౮౦) జనానాం ధ్రువావృత్తిరితి |

అఙ్గాని అర్ధకలే (౮౧) సుషమం (౮౨) ధ్యేయాని || ౧౬ ||

అర్చాయాం శ్రేష్ఠం పూర్ణాకలం వర్తులాఙ్గం, న శ్రేష్ఠమితిభిత్వే-

హర్సావధి ఉభయదిశి చోర్ధ్వే న వర్ణయేత్ || ౧౭ ||

ఉష్ణీషమేఖలాది అపవృజినేన రేఖాకారే ఉత్థితే దర్శయన్, భేదనకాలే రూపశిలోపరి
శఙ్ఖద్రావం సింఘయన్, అపవేనాత్ సంరక్షయేదితి క్రమః |

రక్షావిధానేన విఘ్నఘాతయః || ౧౮ ||

రక్షావిధానేన విఘ్నా వినిశ్యంతి । ఖోదనారమ్భే “ఓం హోజా హోజా శతకేశి వృష మే సంరక్షయ” ఇతి బ్రూయాత్ స్థాపకః । అవిఘ్నన కరరేఖాది గాత్రలక్షణాని దృషది దైవభావేన కర్తవ్యమ్ । తద్గుణాత్ సిద్ధిం ప్రాప్నువంతి కామ్యేన వా, అకామ్యేన సాయుజ్యం ప్రదదాతి ఏతదర్థం భేదనకారుకర్మ శ్రేష్ఠమ్ ।
రేఖాన్వితమజ్జపాతనం భేదనే ముఖ్యమ్ ।

రేఖాక్రమేణ భేదనం చతుర్థా జ్ఞేయమ్ ॥ ౧౯ ॥

న్యాసవిధానేన తదేకాశ్రయి, యుగలాశ్రయి, ఖణ్డాశ్రయి, స్పర్శితేతి । యదా పూర్ణరేఖాయాం రూపాంశం నిపతతి తదేకాశ్రయి । యదా రూపస్య ప్రభవాంశం సమ్ముఖాంశం వా భిన్నరేఖామాశ్రయతి తద్ యుగలాశ్రయి । యదా తత్ పృథగ్గం భిన్నరేఖాయాం వా మూలరేఖాయాం కేవలమంశాంశం నిపతతి, అథ ఊర్ధ్వే చ తత్ ఖణ్డాశ్రయి । యదాఽఙ్గాంశః కేవలం కిఞ్చిద్ రేఖాచుమ్భితస్తత్ స్పర్శితా హీనమ్ (౮౩) । నేమ్యవలమ్బితాంశం కదా శ్రేష్ఠం భవతి ।

నేమ్యోత్తరే రూపాంశం న వర్ధయేత్ ॥ ౨౦ ॥

ఇతి పాతనానుశాసనమ్ । భేదనకాలేఽవాగ్ భవేత్ । గాథాకథాః సతతం స్మరేత్ । రూపప్రారమ్భే ఖనిత్రాణి ప్రోక్షయేత్ ప్రోక్షణమస్త్రేణ । తత్ప్రభావేన దోషా అరిష్టా వినిశ్యంతి ।

ఖనిత్రచాలనవిధిర్వ్యయవిశేషః ॥ ౨౧ ॥

వామహస్తే జరతేన ఖనిత్రమవరోధయేత్ । కనిష్ఠికాయాం రోధయేత్ ఖనిత్రమ్ । ఇతి కృత్యమ్ । దక్షిణకరే కుటుమ్భకం ధారయేత్ భేదనార్థం దైవలక్షణాని రూపకర్మణి వేదయంతే । ఇతి భేదనవిధివ్యాఖ్యానమ్ ।
వాక్యాయమనోమార్గేణ చర్చాక్షేణ మునిశ్రోత్యాణాముపనిధానేన శైలభేదనభస్కరమ్ ఇతి తృతీయప్రపాఠకః ।

చతుర్థః ప్రపాఠకః

అజ్ఞప్రయోగః
అథ పిప్పలాదః ప్రహృష్టో హోవాచ - శిల్పజ్ఞానుత్రయ, వాగ్రూపాణి చ తస్యాజ్ఞానమాచుః । పురా బ్రహ్మైకం సత్యమస్తి । తజ్ఞానేన హృదయాకాశే తద్ బ్రహ్మైవ జ్యోతిః తస్య జ్ఞానవిజ్ఞానం విజ్ఞాయ ఏవం యత్కించ వాచా తద్రూపేణ

విజ్ఞానవాచా ప్రపన్నేనాచరన్తి | య ఏవం వేద | యత్ర భావనా శూన్యా తన్నిర్గుణ
గుణత్వభావనయా సగుణం భవతి | సగుణాన్ మనః స్థూలం భవతి |

ప్రతీతాత్ ప్రతీకః || ౧||

ప్రతీత-ప్రతీక-ప్రతిమా-క్రమేణ త్రీణి ముఖ్యాని | యదా జ్యోతిర్మణ్డలానుభాసే బ్రహ్మ
ఉపలభ్యతే తత్ ప్రతీతమ్ | యథా విజ్ఞానమయపురుషః | యశ్చక్షుషా న పశ్యతి
యేన చక్షూషి పశ్యన్తీతి | యదుపమోపమేయక్రమేణ అనుభవభావాన్ ప్రదర్శయతి
తత్ ప్రతీకమ్ | “అఙ్గష్ఠమాత్రః పురుష” ఇత్యాది వాక్యేన | యా సపర్యాయామానందం
ప్రదదాతి సా ప్రతిమేతి |

అవ్యక్త-వ్యక్త-ప్రకట-క్రమేణ నిర్గుణ-సూక్ష్మ-స్థూల భావేన జనానాం దైవభావాహారణం
కుర్వన్తీ సా దేవయజనవిద్యా | శతపథే ఛాన్దోగ్యే చోక్తా -ఏష క్రమః, ఏషా దేవయజనవిద్యా
| ఆత్మానందేన యజనోపాయేన త్రయస్త్రిశద్ దేవతా తార్క్ష్యే బ్రాహ్మణే ఉక్తమ్ |
యథా అఙ్గష్ఠమాత్రపురుషస్య భావః ప్రభవతి వికల్పేన అఙ్గష్ఠమితి జ్యోతిర్మాత్రమ్ (౧౪)|
స యూపస్య దణ్డ ఇవ |

రూపాదఙ్గాని సజ్ఞాయన్తే || ౨||

తద్భావాద్రూపం రూపం ప్రతిరూపం జాయతే | యథా పురుషే | ఇతి జ్ఞానం జ్యాయమ్;
యత్రాన్వైర్విధా భవతి తదితరజ్ఞానం నిశ్చింతం భవతి | ఏతదేవ సత్యమ్ | తదితర ఇతరం
జప్నుతి | తదితర ఇతరం పశ్యతి | తదితర ఇతరం శ్రుణోతి | తదితర ఇతరమభివదతి |
తదితర ఇతరం మనుతే | తదితర ఇతరం జానాతి | యత్ర ఇతరభావం యః పశ్యతి తత్
కేన కం విజానీయాదితి యాజ్ఞవల్క్యేన ఉక్తమ్ | య ఏవం వేద |

అతో ద్విధా బ్రహ్మ రూపవద్ భవతి || 3||

స్థాపకాః సపర్యార్థం శైలే రూపాణి చరన్తి (౧౫)|

రూపార్థం కోష్ఠకా ముఖ్యాః || ౪||

యథా శుల్కే తథా చ శిల్పే | వినా కోష్ఠకం రూపస్య భావః సమ్యక్ న భవతి
| సపర్యాయాం క్షుణ్ణతా జాయత ఇతి | ఊర్ధ్వగ-పార్శ్వగ క్రమేణ చూర్ణేన
రేఖావిభాజనమితి కోష్ఠవిద్యా గ్రాభార్థమ్ |

వర్గీకరణం ముఖ్యకృత్యమ్ || ౫||

యజ్ఞార్థమిదం శుల్కం కారుకర్మార్థం శిల్పమితి జ్ఞేయమ్ | ఇతి సులభక్రియా | ఏవం వేదే
| రజ్జ్వాస్తావత్ ప్రసారణే వర్గీకరణమితి తస్య భావః | యావత్ ప్రమాణం క్షేత్రశైలం, తత్ర

రేఖా అవికృతం ప్రకుర్వన్తి మానదణ్ణైః శిల్పకారాః । తేన బృహద్వర్గా బహుధా భవన్తి
క్షీణాకృతౌ । ఏకః ద్వౌ ద్వౌ చత్వారః । చత్వారో ద్విగుణితేన అష్టౌ । ఏవ క్రమేణ
బహుధా కోష్ఠకా భవన్తి గుణవర్ధనేనేతి । యథా శుల్పవిభాజనే యుగ్మం అయుగ్మం
యజ్ఞమేఖలాదీనర్ధప్రమాణేన చిక్రీర్షాక్రమేణ వర్ధయన్తి తథా స్థాపకాః ।

కోష్ఠకాన్తరాలే రూపస్యావయవో ధ్యేయః ॥ ౬ ॥

స్థాపకాః పరిమితాఙ్గావయవాది మానన్తి (పీయన్తే) । అయం తాలనిర్యాసో చిక్రీర్షాక్రమేణ ।

పరిమితాఙ్గాహారాద్ భావలక్షణాని జాయన్తే ॥ ౭ ॥

అపరిమితాఙ్గానాం తేషాం భావవైలక్షణ్యం భవతి, ఇతి దోషః । కుణ్డస్య కోష్ఠకే వ్యతిక్రాన్తే
హోతారో మూకా భవన్తి, తథా చ మూర్త్యామ్ ।

కోష్ఠకే వ్యతిక్రాన్తే రూపమవద్యం భవతి ॥ ౮ ॥

స్థాపకాః పైశాచత్వం లభన్తే । అథ శుల్పవిద్యాశిల్పవిద్యయోః కో భేదః ? కిం తస్య
సన్ధానముపలభన్తే, కిం పార్థక్యమితి వదన్తు ధర్మపురుషాః పిప్పలాదాః ।

శుల్పం యజ్ఞస్య సాధనం శిల్పం రూపస్య సాధనమ్ ॥ ౯ ॥

ఇతి భేదః । శుల్పకారా దణ్డరజ్జసహితం కుణ్డస్థణ్డల-శాలా-యోని-మేఖలా యూపాది
నిర్ణయన్తి ।

శిల్పకారాణాం రూపశైలే రూపశాలాది ధ్యేయమ్ ॥ ౧౦ ॥

ఇతి తేషాం పార్థక్యం న మర్మణి భేదో జాయతే ।

యూపాద్ రూపం రూపాద్ యూప ఇతి స్వభావః ॥ ౧౧ ॥

ఆహుః శ్రోతారః కేన రూపేణ శుల్పకారాః కారురీత్యా యూపం నిర్ధారయన్తి యథా
పూర్వవేదాచారేణ ।

యూపస్య మానం ధ్యేయమ్ ॥ ౧౨ ॥

శృణుత వాస్తుకారాః । యజమానస్య త్రిముష్టికమానేన రేఖామానయం । తద్దైర్ఘ్యేణ సహ
ద్విపూస్వరేఖయా వామగం త్రిహుతైకం చర, ఇతి త్రిహుతీకరణమ్ । తతః ఊర్ధ్వే వామే చ
సజ్జీర్ణత్రిహుతం సృజయన్ లమ్బమానేన చతుర్వక్రం ఆచర, ఇతి వర్గీకరణమ్ । తద్
వర్గద్విఖణ్డేన విభాజితక్షణైకభాగో యూపస్యోత్థానం జ్ఞేయమ్ ।

షడ్భాగస్య ప్రయోగో ధ్యేయః ॥ ౧౩ ॥

తత్ర పార్శ్వక్షేత్రే షడుపక్షేత్రలాభార్థమిదం విభాజనమ్ (౮౬) | తద్దడ్డాభగేభ్యో నిమ్నైకభాగ
పార్థివాఙ్గం ప్రోత్థనార్థం భూమిర్దేవతా | తదుత్తరాద్ధ్యిభాగోఽధోఽఙ్గం మేఖలాబన్ధనానన్తరం
న్యాసార్థం స మైఖునకాణ్డః, రుద్రో దేవతా | తదుత్తరే ద్వో భాగావుత్తమాఙ్గం
ప్రాణాఽఽవాహనార్థం ప్రజాపతిర్దేవతా | తదుత్తరకభాగస్తుఙ్గాఙ్గన్ధ్వజరోపణార్థం సవితా
దేవతా | ఏవం క్రమేణ -

పురుషస్య రూపేఽఙ్గచత్వారోఽష్టాఙ్గక్రమేణోపజాయన్తే || ౧౪ ||

పార్థివాఙ్గం, కర్మాఙ్గం, అధోఽఙ్గం, ప్రజననాఙ్గం, ఉత్తమాఙ్గం, ప్రాణాఙ్గం, తుఙ్గాఙ్గ, జ్యోతిరఙ్గం,
క్రమేణ పురుషాకలేఽష్టాఙ్గపురుషస్య రూపమ్ |
శిల్పకాశ్యపధీరాః పప్రుచ్ఛుః | ప్రియధా కిం రూపస్య తాలమ్, కస్తస్య భావో లక్షణఞ్చ
సమ్భవమితి | తదవగమాయ ఉపజ్ఞాక్రమేణ పిప్పలాదో వప్తే |

పాలాశదణ్డరజ్జసంయోగే రేఖామానయ || ౧౫ ||

శైలే కోష్ఠకానాముత్థితక్రమేణ రేఖామావరేత్ | పయసా శోణశైలచార్జ్జసంయోగేన ధీరాః
కోష్ఠకాన్ ప్రకుర్వన్తి | కోష్ఠమధ్యే పాదాచ్ఛిరోఽవధి రూపముపలబ్ధవ్యమితి |

నిమ్నాద్వూర్ధ్వావధి సదా రేఖాదీనాచర || ౧౬ ||

సా హి ఉత్థితక్రియా | స రుద్రపతిః పురుష ఏవం వేదే |

పురుషస్తమ్భ ఇవ స్తమ్భో వై యజ్ఞస్య రూపమ్ || ౧౭ ||

దశయజ్ఞస్యాధారః (౮౭) స (౮౮) వృషస్తమ్భః పితృయజ్ఞార్థమ్, రుద్రప్రీతయే |
ప్రజాపతిరేవ వాస్తోషృతిః స హి ప్రాణజాగృతిరితి |

యథా స్తమ్భస్య దశాఙ్గం తథా పురుషస్య

దశయజ్ఞప్రజ్ఞాశ్చ || ౧౮ ||

నిమ్నై పాదః, దర్భమేఖలా రజ్జన్యాయేన నిర్మితా | తదుత్తరే దణ్డవత్ పిప్పలే ఉదుమ్బరే
వా తత్ర మేఖలా వలయాకృతిః | తదుత్తరే స్తమ్భస్య దణ్డవిలం విష్ణుర్దేవతా, తదుత్తరే
స్తమ్భస్య కటిరవిశదశరావాకృతిః | తత్సమ్మూఖే మృగపాదో యథా పక్ష్యే తథా నాభిః
శ్రువస్య గర్భాకృతిః | తదుత్తరే సౌమ్యస్తమ్భాకృతిః, అమ్బాలికా దేవతా | తదుత్తరే
చతురస్రకూటశాలా, ఆవాస ఇవ స్తమ్భస్య హృదయమ్ | తచ్ఛాలాయాః రుద్రో దేవతా
| శతశీకే శతశీర్షా వృషః (౮౯), స జ్యోతిః ప్రణవరూపస్తారకః, తదుత్తరే స్తమ్భస్య కణ్ఠః
స శరావాకృతిః | స్వాహా దేవతా | తదుత్తరే స్తమ్భస్య మూర్ధమణ్డలమ్, సవితా దేవతా,
ఏవం క్రమేణ దశయజ్ఞానురూపం దశాఙ్గస్తమ్భం హోతారః సముపదిశన్తి |

స్థాపకాచార్యా స్తమ్భాద్రూపం బోధయన్తి || ౧౯ ||

పురుషసమరీత్యా దశాఙ్గమేతదుచ్చైః సమదశకోష్ఠకే, ఆచరన్తి పురుషాకలం యదేతద్ వేదే
|

స్తమ్భుః కామచారిణస్త్రిధామానయన్తి || ౨౦ ||

యాజ్ఞికా యజ్ఞే విడ్వజ్గుం ప్రోథయన్తి ఐశాన్యే పితృమేధే |

దైవయజ్ఞార్థం యూపః || ౨౧ ||

తథా హి అఙ్గే శుల్కకారా మూర్ధానం దణ్డం చ మానయన్తి | దణ్డో భద్రో వా, ఆష్టాంశో విశ్వాంశో వా యథాకామ్య ఇతి, పార్థివాః పశుమేధేన ఆరిమర్దనం కుర్వన్తి కృత్స్నసిద్ధిలాభార్థమాహుతయన్తి |

తదా పితృమేధార్థం వృషస్తమ్భం మిథునస్తమ్భం

కామచారా హోమే రోపయన్తి || ౨౨ ||

ప్రశస్తదణ్డశిలాయామూర్ధ్వే శుకరమైథునరూపమ్, ఏతత్ప్రయోగేణ ఆరిః స్థాణుర్భవతి స్తమ్భ ఇవ | పార్థివాః పశుమేధినః భోగ్యప్రయోగమాచరన్తి | ఏవం వేదే ప్రయోగే చ, యత్కించవిజ్ఞాస్యో యూపః తద్రూపం కేనైతత్ పురుషస్యోద్భవం భవతి రూపే | పిప్పలాద హోవాచ ఆధర్వణాఙ్గిరస కేన కోష్ఠకే పురుషశ్చాక్షుషో భవతి |

తద్బోధే మానుషా రూపజ్ఞా భవన్తి || ౨౩ ||

తం హ వక్ష్యామీతి భగవాన్ పిప్పలాదః సుప్రసన్నః తస్మై సౌమ్యపిప్పలాద హోవాచ | ఆహుః శిల్పాచార్యాస్తదేతత్సత్యమ్ | యథా౨౨దిత్య ఉదయన్ ప్రాచ్యా దిశః ప్రాణం సఙ్కారయతి తథా-

పురుషస్య రూపాకలే కోష్ఠకస్యాథో భావరూపం ప్రసరతి || ౨౪ ||

సా హి స్తమ్భస్య దశాఙ్గోదితక్రియా | యథా దశయజ్ఞే దశకర్మణి కర్మోన్మేషో భవతి (౯౦) | యథా హి పురుషః కర్తా, బోధా, రసయితా, మన్తా, స్తష్టా, శ్రోతా, ద్రష్టా, జ్ఞాతా చ విజ్ఞానాత్మా బ్రహ్మ భవతి తథా దశాఙ్గే మనుష్యా దశకర్మాచరన్తి | ఏతద్భావే దశకోష్ఠకే పురుషశ్చాక్షుషో భవతి | పాదః, పాదపర్వతః, దణ్డః, దణ్డగుల్ఫః, ఏతాన్యఙ్గాన్యథో౨ఙ్గానీతి | జానుకటిపర్వతాస్తద్వయం మధ్యాఙ్గమితి | ఉదరహృదయద్వయముత్తమాఙ్గమితి | కణ్ఠమూర్ధద్వయం తుఙ్గాఙ్గమితి, ఏవం కల్పయన్తి రూపకారాః | ఇతి పురుషస్య దశాఙ్గమ్ | పురుషో దశాఙ్గులమితి భావః | పూర్వం వేదేన ఉక్తమ్ | స హి బ్రహ్మణో వికల్పరూపేణ ప్రత్యక్షం భవతి (౯౧) |

దశాఙ్గాయూపే రూపే ఇతి తస్య భావః సమానః ॥ ౨౫॥

ఏతదర్థం కోష్ఠకాన్ కల్పయన్తి రూపకారాః ।

బ్రహ్మకీలాధారః, బ్రహ్మకీలేన (౯౨) సహ క్షేత్రం విభాజయ ॥ ౨౬॥

బ్రహ్మకీలమధ్యగరేఖయా ద్వైతాంశే బ్రహ్మకీలేన సహ క్షేత్రం విభాజయన్తి । యథా ధరాయాం మేరుకీలం, పశౌ పృష్ఠాస్థి, వృక్షే సుషీరం, జీవే జీవాత్మా, తథా రేఖా హి సత్యమ్ । రేఖా రూపస్య కారణమ్ । తతో రేఖాయాం దశకోష్ఠకాన్ విభాజయ ఉత్తిష్ఠక్రమేణ, యేన సమోపక్షేత్రాణి లభేరన్ ।

కతి కతి ఖణ్డితాని భవన్తి । న్యూనాతిరిక్తార్థం కారుణ్ణా ఆద్యత్రిషణ్ణవక్షేత్రాణి విభాజయన్తి । ద్వౌ ద్వావితి క్రమేణ దశకోష్ఠకేషు చత్వారః ఖణ్డితాః షడఖణ్డితాశ్చ । ఏవం దశకోష్ఠకా భువనసంఖ్యకా భవన్తి । యథా పిణ్ణే బ్రహ్మణ్ణం కల్పయన్తి ఋషయః । యథా౭ధర్వవేదినాం శ్రాద్ధే (౯౩) పితృయజ్ఞే పిణ్ణార్థం వజ్రేణ మణ్ణలమాచరన్తి ।

వైశ్వదేవే తథా దశకోష్ఠకానాచరన్తి (౯౪) । ఏవం క్రమేణ పాదః తదుత్తరే పాదపర్వతే౭ర్థాంశః తదుత్తరే ఏకాంశదణ్ణాః । తదుత్తరే గుల్ఫో౭ర్థఖణ్డితాంశః । తదుత్తరే జానుద్వ్యర్థాంశసంయోగః । తదుత్తరే కటిర్థాంశఖణ్డితాంశః । తదుత్తరే ద్వ్యర్థసంయోగే సమ్ముఖే మృణాలమూలాకృతిర్విలాకారం నాభిః । తదుత్తరే ఉదరమేకార్థసంయోగే పీనాఙ్గామితి । తదుత్తరే౭ష్టావధి హృదయమ్ । తదుత్తరే కణఠః అర్ధఖణ్డితాంశే । తదుత్తర ఏకార్థసంయోగే మూర్ధేత్స్వత్తమాఙ్గమ్ । ఇదం దశకోష్ఠకేషు రూపం చాక్షుషం భవతి ।

అఙ్గాదఙ్గం సజ్ఞాయతే ॥ ౨౭॥

ఇయం హి రచనా । స హి న్యాసః । అథ ఊర్ధ్వావధి గచ్ఛన్తి దివ్యతాం క్రమేణోత్థితకరపాదాదయః ప్రవిధాన్యాని ।

రేఖాసంయోగే తక్షిత్రే౭ఙ్గాని సౌభగాని భవన్తి (౯౫) ॥ ౨౮॥

అగ్నిరేఖాయాముత్థితాఙ్గాని । అపూర్వ్యగరేఖాయాం స్థిరాఙ్గాని । మారుతరేఖాయాం వేగప్రదర్శనాఙ్గాని । ఏతన్నిపాతనేన రూపాణి మన ఆకర్షయన్తి । తదుత్తరమ్-

క్షేత్రనేమిం రోధయేదితి ॥ ౨౯॥

రోధనరేఖాచతస్పణాం మధ్యే కోష్ఠకానాచరన్తి స్థాపకాః । ఏవం క్రమేణ శిల్పకాశ్యపాః రూపార్థం ఖిలపజ్ఞారం ధ్యేయమితి వ్యాఖ్యానం వాస్తూద్గీధత్రయ ప్రబోధనార్థం భగవాన్ పిప్పలాదో వవే ।

ఇతి వాక్యాయమనోమార్గేణ పిప్పలాదీయవాస్తుసూత్రే సమ్పుదానచర్చాక్షేణ
మునిశ్రోతారముపనిధానేన అక్షోత్తిష్ఠాదిమానబోధనమితి చతుర్థప్రపాఠకః ।

పంచమః ప్రపాఠకః

రూపభావనాబోధః

అథ హైనమాథర్వణాఙ్గిరసశిల్పకాశ్యపః పప్రచ్ఛ యది యజ్ఞార్థం శుల్పం (౯౬)
శిల్పార్థం శిల్పసూత్రాచ్చ రూపకర్మణి, ఇత్థం తదిదం బ్రూహీతి । పిప్పలాదో హోవావ ।
శిల్పమధీయానాః శిల్పద్ధాతారః, శ్చుణుత ।

భావస్యారోపణం రూపకర్మణి విధేయమ్ ॥ ౧ ॥

యజ్ఞశాలాస్థణ్ణిలార్థం శుల్పజ్ఞానం శ్రేష్ఠమ్ । తత్ర శ్రోణి (౯౭) సాధనమంశాదిపాతనమిష్టకాన్యాసప్రయో
భవతీతి ధ్యేయమ్ । యేన రూపేణ యథా రూపకర్మణి త్రికోణీసాధనం కర్ణాకర్షణం
కర్ణికాకరణం లభ్యతేత్రే ముఖ్యమ్ । ఏతదర్థం భావబోధనస్య ప్రయోజనం భవతి । శ్చుణు,
తస్య కో భావః, కస్తేషాం రూపస్య స్థానః । దేహాః కర్మాధార ఇతి వదన్తి యాజ్ఞికాః ।

కర్మ భావస్య ప్రదాయకమ్ ॥ ౨ ॥

భావం ప్రదదాతీతి ।

భావస్యాఽఽధారో రసః ॥ ౩ ॥

స రసః కర్మణశ్చోదనేతి దేహీ ప్రస్కన్ధయతి వాఙ్మనశ్చక్షుః శ్రోత్రకరపాదాదీనాం
ఉదయక్రమేణ, దేహాలక్షణం భవతి । భావవిధానేన దేహస్య రసాః ప్రసరన్తి ।
రసాత్-

మనసి వృత్తిర్బహుధా ప్రజాయతే ।

తదా భిన్నభిన్నరసాద్రూపం నైకం భవతి ॥ ౪ ॥

నవధా రసః ॥ ౫ ॥

నవధా రసార్థం రేఖాపార్థక్యం జాయతే ।

ప్రథమరసః శ్చుణ్ణారః ॥ ౬ ॥

యథా మోహాత్ పురుషస్య నారీం ప్రతి మైథునేచ్ఛా ప్రభవతి తద్ జీవమాత్రస్య సత్యమ్
। యత్ర ముదభావో విభాతి సా శ్చుణ్ణారమూర్తిః భవతి । తథా ద్వా తనూ దేవదేవ్యోశ్చ
క్రీడాఙ్గగతనమ్ । యుగలశరీరే క్రీడోపాయేతి, అక్షక్రీడాది ముదితవిగ్రహార్థమ్ ।

శృంఖలారూపార్థమబ్రేఖా గ్రాహ్యః || ౭ ||

ప్రసన్నాననమితి తేషాం లక్షణమ్ । కామనివృత్తౌ మన ఉల్లసితం భవతి । హాస్యం ప్రదదాతి ।

స హాసో ద్వివీర్యసః || ౮ ||

హాస్యభావప్రదాయకవిగ్రహో జనానాం హృదయే సుఖం సజ్జారయన్తి । కారుప్రయోగే తేషామధర ఉన్ముక్తః, నేత్రం సౌమ్యమితి తేషాం లక్షణమ్ ।

ముఖలక్షణాద్ రసం జానన్తి సర్వే ఈక్షణేన || ౯ ||

మనుష్యః మనోసుఖార్థముపాసతే । జనానాం జలే చ రూపే ఉభయ సమానః । యదా దుఃఖం తదా సుఖమితి సత్యం, రాత్రిన్ద్రివమివ । సుఖస్య పరిణామో విషాదః, విషాదాత్ సర్వేన్ద్రియాణి శిథిలాని భవన్తి ।

స తృతీయః కరుణరస భావ ఇతి || ౧౦ ||

నయనమర్థముక్తం చేతి తేషాం లక్షణమ్ । కరుణాన్ మనో నిశ్చేష్టం భవతి । సోఽవసాద ఇతి । అవసాదాత్ పునః విషాదః సజ్జాయతే । తతః క్రోధో జాయతే ।

రౌద్రః చతుర్థో రసః || ౧౧ ||

స రౌద్రభావః రూపే ఉగ్ర వదన్తి శిల్పకారాః । ముఖం ప్రశస్తం నేత్రాణి స్ఫూరితాని, హస్తే యోధాయుధమితి తేషాం లక్షణమ్ ।

తిర్యగ్ రేఖాయాం రూపాజ్జభావః ప్రకటో భవతి || ౧౨ ||

ఇతి విశేషః । రౌద్రభావాత్ తనుషి వికారో జాయతే ।

స వీరభావః పంచమః || ౧౩ ||

తేష్వనమాని కాయముఖనేత్రాణీతి లక్షణమ్ । కౌణపలక్షణాన్వితా ద్రుతా పాదరేఖా సమసరలా దేవరాక్షసయోర్మృధ్యే ఘాతకర్మౌవ । తేషాం ముఖే వైరభావస్తలక్షణం భవతి భయంకరతూర్వయాణ ఇవ ।

వైరభావే ఉత్కటే భయంకరౌ (౯౮) భవతి ।

స వైలక్షణః షష్ఠరసః || ౧౪ ||

ఉభయపార్శ్వే రూపస్యాజ్జవైషమ్యం ధ్యేయమ్ । యే వర్ధితాస్తే బీభత్సా గ్లానియుక్తాః ।

కురూపాః ఉప్తాఙ్గాః మారుతరేఖాయామితి స సప్తమః || ౧౫ ||

కామే నివృత్యే దైవభావ ఉపజాయత ఇతి శేషోపాయః । అవగత్వా విరతో భవతీతి ।

శాస్త్రభావః, సోఽష్టమో రసః ॥ ౧౬॥

ఏవం జీవస్యాష్టవికారరూపేణాష్టభావాః సమ్పద్యన్తే (౯౯) ।

భావానుగతరూపాణి చతుర్థా ముఖ్యాని ॥ ౧౭॥

యేషాం శాస్తాన్తే సర్వేఽగ్నిరేఖాశ్రయిణః । యేషాం కరుణాన్తే సర్వేఽబ్రేఖాశ్రయిణః ।
ఆలస్యమూర్తిషు సర్వేఽబాశ్రయిణః । యేషాం సర్వాజ్ఞాని కర్ణరేఖాశ్రయాణి తే రౌద్రాః ।
రౌద్రా మిశ్రా వైరా మారుతరేఖాయా ఆధారః । ఇహానుశాసనం ధ్యేయమ్ ।
అథ శిల్పకాశ్యపో హోవాచ । కిమర్థం భావప్రబోధనార్థం రూపాణి ? కస్తస్య హేతుః ?
భేదాద్ దైవజ్ఞానముపజాయతేఽన్యచ్ఛ-భగవన్తః సత్యద్రష్టారో భావబోధార్థం బ్రువన్తు ।
పిప్పలాదో హోవాచ

లోకే భావబోధస్య హేతుర్మనః ॥ ౧౮॥

తద్భేదే భేద ఉపజాయతే దేవయోన్యః, పితరః, సోమః, ఆశాపాలాః, విశ్వేదేవాః, రాక్షసాః,
హి (ఙ్) జ్ఞాదయః । సర్వస్య వృత్తిరస్తి । సర్వే పృథక్ కతి మిత్రాణి కత్యరయః
। అరిభావస్తేషాం స్థాః । హోతారో దేవాన్ యజన్తి । పిశాచమోక్షణార్థం తర్దాది
(౧౦౦) విమోచనార్థం యజ్ఞమాచరన్తి । ఏషా జైవస్థా । యజ్ఞాత్ పిశాచా వినశ్యన్తి
। అరిసాధనార్థం బ్రాహ్మణాః పర్ణమణిం ధారయన్తి కవచే । బ్రాహ్మణా యజ్ఞబలేన,
క్షత్రియా ఆయుధబలేన, వైశ్యా భూమిరసజ్ఞానేన, శూద్రాః పరివర్యయా దీప్తా భవన్తి
వర్ణభేదే క్రియాః । మోక్షార్థం యథా బ్రాహ్మణా యజ్ఞమాచరన్తి తథా త్రయో వర్ణా
రూపసపర్యాయాం మోక్షం లభన్తే । భావాన్ముక్తా భవన్తి । ఏవమారోపణే రూపం ధ్యేయమ్
। ఏతదర్థం రూపధ్యానేన బాధః ।

మనుష్యాణాం వృత్తిర్ముఖ్యేతి ॥ ౧౯॥

వృత్తేర్నిష్కల-సకల-భావా ఉపజాయన్త ఇతి మార్గః క్రియాయాః పరిణామ ఇతి । తదర్థం
శిల్పజ్ఞానాద్రూపం ధ్యాయన్తి స్థాపకా బ్రాహ్మణా భవన్తి ।

సజ్కల్పాద్ వికల్పః ॥ ౨౦॥

ఇతి విశేషః । యథా సజ్కల్పాద్ వికల్పః తథా భోగేచ్ఛాన్తే అరిమర్దనేచ్ఛోపజాయతే
। మర్దనాన్తో భోగః । ఏతద్దిన్దియచక్రమ్ । వికల్పభావాత్ శ్రద్ధా, శ్రద్ధాయాః సత్తాభావః,
సత్తాభావాద్ భావయజనం ప్రసరతి । తద్భావేన రూపం రూపం ప్రతిరూపాణి జాయన్తే ।

ఏష భువనకోషో దేహానుభూత్యాః క్రమః ॥ ౨౧॥

శ్ంణు తత్కృమం శిల్పశ్రోతారః । తతః శ్రోతారః పప్రచ్ఛుః- భగవన్ కో భువనకోషః? కిం తత్స్వరూపమ్? కస్తస్య క్రమభేదః? వదతు ధర్మపురుషపిప్పలాదమహామతిః శిల్పకాశ్యపాః పృథన్తితి । దేహాభువనకోషస్య లక్షణం దేహానుభూతిమితి । అథ భగవాన్ పిప్పలాదః ప్రవచనేన వవ్రే । శిల్పకారాః సర్వకర్మణి శతకేశివృషం ప్రార్థయన్తే-

ఓం రుద్రశతకేశాయ రుద్ర ఏతద్ నాశయ భయం

రుద్ర శతశిర్ష శమయ భయం

వృషరూపాయ శతకేశాయ చ ధర్మరూపాయ తే నమః ।

ఇతి బ్రువాణాన్తరం పిప్పలాద ఉవాచ । శ్ంణుత, భువనాః(౧౦౧) తరణస్య సన్ధాః । హోతారో వైశ్వానరే ప్రజాపత్యాదిదేవాన్ యయా వాచాఽఽజుస్వాతి స మన్త్రః (౧౦౨) । స ధ్వనిః, ధ్వనేర్బ్రాహ్మణాఽఽత్మజ్ఞా భవన్తి, తే ధ్వనేర్దేవలక్షణాని కల్పయన్తి, ఋషీణాం తల్లక్షణమ్ (౧౦౩), తల్లక్షణం హి ఋతమ్, తల్లక్షణాద్రూపం వృణుతే మనుష్యలోకే । యజ్ఞాద్ ధ్వనిః, ధ్వనేర్లక్షణం, లక్షణాదూపం, రూపాద్ భావః, భావాద్ గుణః, గుణాత్ క్రియా, క్రియాయా ఆచారః, ఆచారాదుపాయః, ఉపాయాచ్ఛేష్టా, చేష్టాయా మార్గః, మార్గాదూపాణి, రూపాత్ ప్రతిరూపాణి (౧౦౪), రూపవిద్యాబోధాద్ రూపక్రియా, ఏష సపర్యాక్రమః వేదస్యాయనే భువనకోషః ।

అరూపాద్రూపం తస్య ఫలమ్ ॥ ౨౨॥

ఆదితోస్య హ వై బ్రహ్మ, తదర్థం యజ్ఞః, దిశః పృథివ్యాః సమ్పన్న ఇతి మూలమ్, ఆదితోస్య హ వై బ్రహ్మోతి తస్య ధ్వనిః । ధ్వనేర్లక్షణం సూర్యస్య రశ్మేర్యా యత్ర దేవతా పతిరేక ఆసీత్ । తల్లక్షణమ్ । రశ్మిభిర్ద్విజా యజన్త్యమృతరథేనేతి తస్య రూపమ్ । సూర్యో జ్యోతిష్పతిరితి భావః, భావాద్ గుణ ఇతి, స సూర్యస్తపతి విశ్వమితి తస్య గుణః, తద్గుణానుస్మతౌ బ్రాహ్మణా గాయత్రీం జపన్తి, యే చ ఇమే భూమ్యామధియజన్తి దివం ప్రయాన్తితి తక్కియాః, తారకాముపేత్య త ఉత్తిష్టన్తే బ్రాహ్మణా ఇత్యాచారః, త్రికాలేన కాలసన్ధ్యాం ప్రయోజయన్తి మన్తైః, ప్రజాయాః సంరక్షణే బ్రాహ్మణా ద్రవిణం దధతి, స ఉపాయః । మన్తసంఖ్యసహితం ప్రయోజయన్తి క్రియాః, సా చేష్టా, సా బహుధా శ్రూయత ఇతి మార్గః । ఏవం బహుమత్యా దైవత్వే రూపం, రూపేణానేకత్వం జాయతే । తద్రూపం ప్రతిరూపమితి, తజ్ఞానం రూపవిద్యా, తచ్ఛిల్పసూత్రమితి । వేదస్యాయనే రూపభువనకోష ఇతి, ఏతదర్థం రూపార్థం దిశః । అరూపాద్రూపం తస్య ఫలమితి పూర్వం వేదేనోక్తమ్ (౧౦౫) ।

దిశానుసృతేర్దిశాపాలానుపాసన్తే (౧౦౬) || ౨౩||

ప్రాచ్యామాదిత్యః, దక్షిణే యమః, ప్రతిచ్యాం వరుణః, ఉదీచ్యాం సోమః ధ్రువాయామగ్నిః
ఏవమహల్లికాః (౧౦౭) వదన్తి ఏవం పూర్వం వేదేనోక్తమ్, తదా దశప్రచేతసః (౧౦౮)
ఆదిత్యా ఆశాపాలాః (౧౦౯) సన్తి య ఏవం వేద |

ఏవం దైవభేదాన్మార్గభేదా జాయన్తే || ౨౪||

మార్గాద్రూపఞ్చ, అప్రాకృతం నాన్యతం చ | విష్ణుదైవతాద్ వైష్ణవాః (౧౧౦), రుద్రాద్
రోద్రాః, ఇడాయా ఐడ్యోః, అమ్బాయా అమ్బినః, సవితుః సౌరా భవన్తీతి |
ఏతేన భేదేన బ్రాహ్మణాః ప్రతిరూపాణి యజన్తి య ఏతజ్జానాతి స రూపజ్ఞః (౧౧౧), యే
రూపజ్ఞైలే రూపమావరన్తి తే రూపకారాః, తే రూపబోధే రూపాణ్యావరన్తి | తద్రూపార్థం
కామచారా యజ్ఞం కుర్వన్తి (౧౧౨) కామనయా య ఏవం వేద |

ఇతి వాక్యాయమనోమార్గేణ పిప్పలాదకల్పే సమ్ప్రదానం చర్చాక్షేణ మునిశ్రోత్యాణాముపనిధానేన
రూపభావనాబోధాధ్యాయ ఇతి పఞ్చమప్రపాఠకః ||

షష్ఠః ప్రపాఠకః

సమ్మన్దప్రబోధనం

అథాథర్వణాఙ్గిరసశిల్పకాశ్యపాదయ ఉపేత్య పిప్పలాదమాశ్రమే పప్రచ్ఛుః, భగవన్తః కుతో
హ వా రూపే భేదః సజ్ఞాయత ఇతి శ్రోష్యామః శ్రేయః | తాన్ హ స పిప్పలాదో హోవాచ,
ఇయం-

న్యాసధారణా శ్రేష్ఠా || ౧||

సా ధారణా సృష్టిః | సౌమ్యపిప్పలాదః సుప్రసన్న ఇదం వస్త్రే, యథా ప్రజాకామో వై
ప్రజాపతిః స తపోఽతప్యత, స తపస్తప్త్యా మిథునముదపాదయత్, రయిఞ్చ ప్రాణఞ్చేతి,
ఏతౌ మే బహుధా ప్రజాః కరిష్యత ఇతి పూర్వే ప్రశ్నే మయోక్తమ్ | తథా కామచారిణః
సుఖం కామయన్తే | సుఖమసీమం తత్ సుఖచక్రే -

వృత్త్యా దైవచిన్తనే భేదః సజ్ఞాయతే || ౨||

స హి ద్విధా, తద్భేదాత్ ప్రతిరూపాణి కల్పయన్తీతి వాదః | అథ హైనమాథర్వణాఙ్గిరసాదయస్త్రయః
శ్రోతారః పప్రచ్ఛుః, భగవన్తః రూపాకలే కేనోపాయేన బ్రాహ్మణా దైవేఽన్యస్సన్ధామారోపయన్తి
| కథం న్యసన్తి | తతః షోడశకలపిప్పలాదపురుషో హోవాచ శృణుతామృతస్య పుత్రాః
|

లక్షణప్రకాశార్థం శిల్పవిద్యా || 3||

శిల్పోద్గీఢాః పురోహితా క్రమేణ బహుధా న్యాసమాచరన్తి | స్థాపకాస్తథా చ |

న్యాసోఽలక్ష్కారముద్రాఽఽయుధబాధ్రకక్ష

వాహనోపదేవారిస్తువక క్రమేణ రూపనవాఙ్గమితి ధ్యేయమ్ || ౪||

స రేఖాన్యాసః, అలక్ష్కరణమ్, ముద్రా, బాధ్రః, కక్షః, వాహనమ్, ఉపదైవతమ్, అరిణః, స్తువకా (ఇత్యేవం) కల్పయన్తి | ఆశ్శ్రేణిత వత్సాస్త్రయః, న్యాసనవాఙ్గానుశాసనమితి పిప్పలాదో వవే |

రేఖాం రూపాఙ్గసౌష్ఠవప్రాప్త్యర్థం శైలే లిఖన్తి ప్రాఙ్గస్థాపకా | ఇతి నవాఙ్గాం న మానుషే, దైవక్షేత్రే ముఖ్యమ్ |

ఉష్ణీషమస్తకాః కారుకారాః శైలక్షేత్రే దైవభావే రేఖాః వజ్రచూర్ణేన లిఖన్తి |

తిస్రః రేఖాః శ్రేష్ఠాః || ౫||

ఊర్ధ్వరేఖా అగ్నిరేఖాః యథా శిఖా ఉత్థితా ప్రజ్వలతి | పార్శ్వగా రేఖా అపచేదా యథా నదీనాం ప్రవాహాః | కర్ణక్షేత్రగా భేనకారేఖా మారుతచ్ఛేదా మారుతస్య తిర్యగ్గతిరివ, ఉదాహృతరేఖయా శైలక్షేత్రే పఞ్చరాఖ్యం కోష్ఠకకర్మాఽఽచరేత్ | ఏష కోష్ఠకః అగ్నిస్యమూరుతరేఖాసమష్ట్యా సంయోగేన సమ్భవతి |

రూపక్షేత్రే కోష్ఠకాలిర్ముఖ్యా || ౬||

శైలగుహాయాం భిత్తౌ సూక్ష్మకోష్ఠకరచనే ఆకలాన్యపలభ్యన్తే సుఖేన | యథా షోడశకతో (౧౧౩) వై పురుషః షోడశాంశైః పూర్ణో భవతి తథా -

షోడశకోష్ఠకమధ్యే రూపాణి ప్రభవన్తి

తద్రూపార్థం శ్రేష్ఠమ్ || ౭||

వజ్రచూర్ణేన సహ తక్షేత్రే శలఘూర్ణికయా వృత్తమేకం రచయ మర్మలాభార్థమ్ | స నేమిః బ్రహ్మభాస ఇతి | రూపే తద్ విలం ప్రాణవిలమ్ |

విలమితి మర్మ, బ్రహ్మేవ ధ్యేయమ్ || ౮||

తన్మర్మణాఽఽఙ్గభావః ప్రసరతి |

షోడశకోష్ఠకప్రమాణవిభాగస్తు

బ్రాహ్మదైవజైవోపదైవయాజకక్రమేణ పఞ్చుధా ధ్యేయః || ౯||

కోణవతుష్టయావలమ్బనేన నేమ్యా సహ కోణవర్గం కర్తయ | కర్తితకోష్ఠకే, ఊర్ధ్వదేశస్య
 క్షేత్రద్వయే యక్షగన్ధర్వానప్పరసాదీన్ ఖోదయ | అధఃస్థం తదనుపాతయ |
 క్షేత్రద్వయం స్తువకక్షేత్రమ్ | ఉభయకోణే మానవోపాసకం రచయ | అధోమధ్యస్థలైకోష్ఠకౌ
 ద్వా జీవక్షేత్రం దైవవాహనార్థమ్ | మధ్యస్థాశ్చత్వారః కోష్ఠకాః బ్రహ్మక్షేత్రమ్ |
 తత్రార్చారూపస్యాఙ్గునిర్ణయః | అధోర్ధ్వావధి తుఙ్గాఙ్గుపర్వన్తమాపాదశీర్షమాచర |
 బ్రహ్మక్షేత్రస్య వామదక్షిణస్థం క్షేత్రవతుష్టయం జాయాక్షేత్రమ్ |

రూపాఙ్గుం చతుర్దేతి విశేషః || ౧౦||

పార్థివాఙ్గు, జైవాఙ్గుం ప్రాణాఙ్గుం దేవతాఙ్గుమితి | పాదాన్తాద్ గుల్ఫపర్వన్తం పార్థివాఙ్గుం
 (౧౦౪), గుల్ఫాన్నాభిపర్వన్తం జైవాఙ్గుమ్ (౧౦౫), నాభేః కణ్ఠావధి ప్రాణాఙ్గుమ్ (౧౦౬)
 , కణ్ఠాద్ బ్రహ్మారన్ధ్రపర్వన్తం ద్యోతాఙ్గుమ్ (౧౦౭) | తస్మూర్తితారకమూర్తితారకమివ
 (౧౦౮) | యథాపూర్వం వేదేనోక్తమ్ |

ఊర్ధ్వయుగభాగయోః రూపస్యాననాలఙ్కారైః సహ దైవతేజోమణ్డలమ్ | అణ్ణాకారం
 పిణ్ణాకారం వా స్యాత్ | తత్ర శుక్లజ్యోతి రసామృతం (౧౦౯) విద్యతే | ఏవం
 రూపేఽఙ్గుభేదాశ్చత్వారః శిలాదేవతార్థమ్ | వామే దక్షిణే క్షేత్రద్వయే దివ్యక్షేత్రే
 దేవశక్తిభిరుపదైవతాని తిష్ఠన్తితి, ఉభయదిశి కోష్ఠకాశ్చత్వారః | ఏవం షోడశకోష్ఠకానాం
 సన్ధా ఇతి | మహాసూత్రం సర్వరూపక్షేత్రే విధేయమ్ | ఇతి సౌమ్యః పిప్పలాదో వవే |

అథ శిల్పకాశ్యపాఙ్గిరసకోశలాదయః పప్రచ్ఛుః, భగవన్తో వాస్తుకర్మాఙ్గు-అవతారషోడశకలపురుషపి
 | కేనోపదేవతా రూపే భావం ప్రదదాతి | కాః సన్ధాః శ్రేష్ఠా ఇతి |

వరదవ్యాఖ్యానకరసంయుతః స్వస్తిముచ్చార్ఘ్య, సౌమ్యః పిప్పలాదో హోవాచ |
 ఆశ్శ్రణుత శిల్పర్షయో బిన్దుసన్ధామాదౌ |

బిన్దుర్బ్రహ్మేవ బ్రహ్మధ్రువమ్ || ౧౧||

రూపకోష్ఠకాన్తరాలే బిన్దుర్ద్విధా | బ్రహ్మబిన్దుర్మధ్యబిన్దుర్బ్రహ్మేవ | ఊర్ధ్వమధ్యగః
 సత్యాఖ్యబిన్దుః ద్వా విశిష్టౌ |

బ్రహ్మ సత్యాదౌ || ౧౨||

యథాఽఽదిపురుషస్య నాభేః ప్రజాపతిః స్రష్టా సృజతి ప్రజాః | బ్రహ్మజ్జ్ఞానం ప్రథమం
 పురస్తాత్ యథా జనన్యా నాభితన్తోర్నాలతన్త్యవధారణే మాతృకోషే భ్రూణ ఉపజాయతే
 లోకస్సృష్టౌ, తథా రూపే |

బ్రహ్మబిన్ద్వవలమ్బనేన రూపాఙ్గాని సౌభగాని భవన్తి || ౧౩||

తస్యోర్ధ్వబిందుః సత్యబిందుః । భ్రువోర్మధ్యే హిరణ్మయేన (౧౨౦) పాత్రేణ బ్రహ్మరసో విద్యతే । తద్రసాద్ జ్ఞానం ప్రసరతి జీవే । తథా రూపాకలే తద్ బిన్ద్వవలమ్బనేన రూపాఙ్గవైభవం కల్పయన్తి స్థాపకా ఇతి । పురుషీరూపార్థం బ్రహ్మకీలస్య త్రిభాగానాం మధ్యే మర్కార్థం బిన్దుం చిన్తయేత్, యేనోపాయేన రూపాణి సుభగాని భవన్తి, సిద్ధిం ప్రదదతి । లోకాః ప్రహృష్టా భవన్తితి ।

అథ శ్శృణుత శ్రోతారః అలఙ్కరణన్యాసమ్ ।

అలఙ్కరణం దైవభూషణమితి ॥ ౧౪॥

తద్భూషణాత్ ప్రేక్షాభావః ప్రసరతి, యాజకా ప్రహసన్తి । బహుధా భూషణం గ్రాహ్యమ్ । ఉష్ణీషమ్, రాజ్ఞాం త్రివలికీరీటమ్, కేశగ్రన్థిమ్, ఋషీణాం జటామ్, కర్ణే నాగకడారమ్, లోలమ్, ప్రవర్తమ్, వలయమ్, పైణ్డం, కుమ్భం చ రచయ । కణ్ఠార్థం కుశచ్ఛన్దః, స్వర్ణనిస్పమ్, రజ్జయుగలమితి, కట్యాం మేఖలాగ్రన్థిమ్, వస్త్రమాజానులులితమ్ । ఋషీణాం కృష్ణసారచర్మసూత్రమ్, నారీణామఙ్ఘ్రో పఞ్చవలయమ్, కరే వ్యాలచ్ఛదః, కరతలే రైఖాదీన, దైవపక్షే శఙ్ఖపద్మాదినిధిలక్షణం నిధేహి । ఇన్ద్రార్థం వపూష్ణీషమ్, పశుపత్యర్థం విష్కచర్మ, వ్యాలోత్తరీయాది దైవభూషణం రచయేతి । అలఙ్కారదర్శనాన్మానుషాః సర్వే ప్రముదితా భవన్తి ।

ప్రతిముచః రతిః ప్రసరతి ॥ ౧౫॥

రత్వాస్తద్దర్శనం భవతి । స ఏష రూపప్రజ్ఞాయా (౧౨౧) బ్రహ్మసాక్షాత్కార (౧౨౨) ఆనందమితి, ఏవం వేదే ।

కరముద్రా రూపస్య భావం జ్ఞాపయతి ॥ ౧౬॥

శ్శృణు రూపబోధే ముద్రాఙ్గసన్ధాః । యజ్ఞకర్మణి దైవాజ్ఞే చ యథా యజ్ఞకృత్యే హోద్ధీథాః కరాన్ గాథాభిః సహ ప్రదర్శయన్తి ప్రసారయన్తి సా ముద్రా । యజ్ఞస్య సాధనమితి । రూపే తాం యోజయన్తి రూపకారాః రూపేఽత్ర న భేదః, యత్క్రియా రూపాజ్ఞే ప్రతిఫలితా భవతి । ముద్రాపఞ్చకం శ్రేష్ఠమ్ । తర్జనీవరాభయయోగవ్యాఖ్యానమితి । యథోద్ధీథాః సదస్యా ఉత్తరారణ్యామవరారణీచాలనే ఉదూఖలప్రోక్షణే కరో ప్రసారయన్తి । స్థణ్ణిలశోధనే, కుశాణ్ణికే, పురోడాశప్రోక్షణే చ తన్ముద్రాపఞ్చకమ్ । తస్య ప్రయోగం శ్శృణు సామ్యేతి । అరణీమన్థనే, -

ఓం అగ్నయే మథ్యమానాయానుబ్రూహిత్వ్యచ్ఛార్వ్య అధ్వర్యుర్మత్రైణాఙ్గులిం ప్రదర్శయతి సా తర్జనికా ముద్రా రూపే సామ్యేతి । యథా ఉదూఖలే హవిర్వైతానప్రసారణార్థం

కరాన్ ప్రసారయన్తి ఉదూఖలోపరి సా ధ్వజముద్రా రూపే సౌమ్యేతి । స్థణ్ణిలవీక్షణే
యజ్ఞగాథాగాయనే-

ఓం యజ్ఞం బ్రూమో యజమానమృచః సామాని భేషజేతి వాక్యముచ్చార్య్య బ్రాహ్మణా
యథా వైశ్వానరం ప్రార్థయన్తి కరసమ్పుటేన సాఽఽవాహనీతి వరముద్రా రూపే
సౌమ్యేతి । ప్రవరకర్మణి కుశాణ్ణికాకాలే దర్భకక్మణం కరే ధృత్వా యథాఽఽచార్యా
వైశ్వానరముత్థాపయన్తి కరప్రదర్శనేన సా రూపేఽభయముద్రా రూపే సౌమ్యేతి ।
ఏవం చ వరాభయముద్రాయుగ్మం రూపస్య బ్రహ్మక్షేత్రే ధ్యేయం, న జైవక్షేత్రే (ప్రణ)
ఆభాతి సా కోష్ఠకే । పురోడాశాచ్చాదనే యజమానం ప్రతి, పురోడాశవత్సా సుదుఘా
లోకేఽస్మా ఉపతిష్ఠతిత్వాద్యుచ్చార్య్య యథా సదస్యా ఏషాం కరాన్ ప్రదర్శయన్తి హవిష-
ఇత్యాదివాక్యేన పురోడాశస్విష్టకృతే యజన్తి సా యోగముద్రా రూపే, వ్యాఖ్యానముద్రాపి
రూపే సౌమ్యేతి । ఇతి ముద్రాపఞ్చకం రూపే ధ్యేయమ్ ।
అథ శ్రుణుత శిల్పాధ్యేతారః శిల్పే (౧౨౩) బాధ్రసన్ధామ్ ।

బాధ్రం బలం జ్ఞాపయతి రూపే ॥ ౧౭॥

బాఘమిత్త్యాయుధం (౧౨౪) । సర్వం తనువత్ । కౌణపాన్ ప్రతి దేవాః ఊపన్తి ।
తదాఽఽయుధస్య మన్తబీజాని (౧౨౫) ధ్యేయాని । మన్తహీనాయుధం లోష్ఠ్యం భవతి ।
తథా ఖోదనేఽపి మన్తమ్ (౧౨౬) ఉచ్చారయన్తి స్థాపకాః । తథాఽఽయుధస్య ద్వాదశ
బీజాని జానన్తి మన్త్రిణః । మన్తస్య సూక్ష్మనాదో బీజమితి । తద్యోగేన మన్తక్రియా ప్రకటి
భవతి ।

ఇన్ద్రస్యాయుధం వజ్రః । ఓం వం వజ్రాయ, వమ్పిజేన ప్రోక్షన్తి సా సంహారశక్తిరితి (౧౨౭) ।
మరుతస్యాయుధం ధ్వజః । ఓం ధం ధ్వజాయ, ధమ్పిజేన ప్రోక్షన్తి । ఏషా ధూనన
(౧౨౮) శక్తిరితి । యమస్యాయుధం దణ్డః । ఓం దుం దణ్డాయ, దుమ్పిజేన ప్రోక్షన్తి
। సా ఘాతనశక్తిరితి । వరుణస్యాయుధం పాశః । ఓం పం పాశాయ, పమ్పిజేన ప్రోక్షన్తి
। సాఽఽకర్షణీ శక్తిరితి । ఈశానస్యాయుధం శూలమ్ । ఓం శుం శూలాయ, శుమ్పిజేన
ప్రోక్షన్తి । సా భేదనశక్తిరితి । సోమస్యాయుధం పాత్రమ్ । ఓం పం పాత్రాయ, పమ్పిజేన
ప్రోక్షన్తి । సా ప్రాణశక్తిరితి । వైశ్వానరస్యాయుధం స్త్రక్ । ఓం స్త్రం స్త్రవాయ, స్త్రంబీజేన
ప్రోక్షన్తి । సా త్యాగశక్తిరితి । సూర్యస్యాయుధం పద్మమ్ । ఓం పం పద్మాయ, పమ్పిజేన
ప్రోక్షన్తి । సా ప్రల్లాదినీ శక్తిరితి । అమ్బాయా ఆయుధం మాలా । ఓం మం మాలాయై,
మంబీజేన ప్రోక్షన్తి । సా ధ్యానశక్తిరితి । విష్ణోరాయుధం చక్రమ్ । ఓం హుం చక్రాయ,
హూమ్పిజేన ప్రోక్షన్తి । సా మాయా (౧౨౯) శక్తిరితి । కువేరస్యాయుధం కుమ్భః । ఓం
కం కుమ్భాయ, కంబీజేన ప్రోక్షన్తి । సా నిధిశక్తిరితి । గణదైవతస్యాయుధమఙ్కుశః । ఓం
అం అఙ్కుశాయ, అమ్పిజేన ప్రోక్షన్తి । సా సంయమశక్తిరితి ।

రీత్యా నాదయుక్తం రచయన్తి కారుకారా ఆయుధాని । నాద ఇతి మత్తస్య రసః । స హి బీజమితి కృత్యం జ్ఞేయమ్ । షోడశకోష్ఠకేషు రూపస్య కరసంయోగే నేమిస్పర్శనం ధ్యేయమ్ ।

అథ వాస్తూర్ధీధాన్ ప్రతి కక్షాసన్ధాం సౌమ్యాననో వప్రే (పిప్పలాదః) ।

ఆసనషట్కం ముఖ్యమ్ ॥ ౧౮ ॥

ఆసనం రూపస్య కృత్యం ప్రకాశయతి దేహస్యాకృతిః ప్రకేతనమితి । ఉత్సర్గా చాసీన చేతి భేదేన ద్వే ముఖ్య ఇతి । రూపాకలే యా ఉత్థితాస్తా (౧౩౦) ఉత్సర్గాః । రూపభేదే యా ఆసీనాస్తా ఆసికా ఇతి జ్ఞేయమ్ । యథా యజ్ఞే యజ్ఞకర్మణి తథా రూపప్రయోగే గ్రాణ్ణి చ ।

ఆసనం షడ్ధా । యథా యజమానాః స్వశాలాయాం దర్భాసనే ఉపవిశన్తి తత్ సుఖాసనం రూపే । యథా రణిమన్థనే అగ్నిధ్రా రజ్జం చాలయన్తి తద్ విషమాసనం రూపే ।

యథా వేద్యుపరి ఆచార్యా ఉపవిశన్తి తత్ స్వస్తికాసనం రూపే । యథా సూత్రాయణకాలే రక్షావిధానే పిశక్నే సూత్రశ్చైతద్బంధనకాలే బ్రాహ్మణా వసన్తి తద్ యోగాసనం రూపే । యథా సవిత్తరాధనే ద్విజా ఉపవిశన్తి తత్ కుక్కుటాసనం రూపే । యథా హోద్ధీధా వాజసనేయసంహితోక్త స్థోపాసనకాలే కరో ప్రాచీం ప్రతి ప్రసారయన్తి తత్ సౌమ్యాసనం రూపే, ఇతి ప్రయోగ । ఇతి ఆసనషట్కం రూపే యజ్ఞే చ ।

పప్రమ్చరాణ్ణిరస శిల్పకాశ్యపాదిశ్రోతారో భగవన్తః కిమర్థమాసనే భేదా జాయన్తే కథముపవేశనార్థమేతద్ ధ్యేయమితి । ఇత్యగమ్యరూపబోధార్థం తేషాం కాః సన్ధా ప్రవదన్తు శ్రద్ధయా సౌమ్యాః ।

ఆసనాద్రూపస్య కృత్యభావం ప్రచక్షతే । సుఖాసనం రూపస్య శాస్త్రభావం ప్రదదాతి । విషమాసనం వైరభావం క్షేపణక్రియాది ప్రకటయతి । స్వస్తికాసనం ప్రాజ్ఞభావం ప్రకటయతి, యోగాసనం బ్రహ్మీనుభూతిమాత్మానుభూతిభావం చ విజ్ఞాపయతి । కుక్కుటాసనముద్గీవభావం ప్రకాశయతి । సౌమ్యాసనం స్థైర్య ప్రదదాతి । రూపాకలార్థమేతద్ ధ్యేయమ్ । సర్వే శిల్పాచార్యా బ్రహ్మక్షేత్రే షోడశకోష్ఠకాస్తరాలే నేమిమధ్యే రూపాస్వయే ఏతదాచరన్తి ।

శ్చౌణత ప్రియంజురశ్రోతారః, రూపాకలే దైవవాహనస్య (౧౩౧) సన్ధాః । వాహనాని రూపస్య గుణాన్ ప్రకాశయన్తి విజ్ఞాపయన్తి ।

గుణానుసృతం రూపత్రయమ్ ॥ ౧౯ ॥

సత్త్వాత్ సాత్త్వికాని రజసో రాజసాని తమసస్తామసాసీతి భేదాః । యాని రూపాణి సాయుజ్యం ప్రదదతి తాని సాత్త్వికరూపాణి । యాని కాయసుఖప్రదాయకాని తాని

రాజసాని । యాని రూపాణ్యరిం ప్రతి మృత్యుప్రదాని తాని తామసాని (౧౩౨) ।
గుణానుక్రమేణ వాస్తువేదస్య రూపవిద్యా ఇతి వ్యాఖ్యానమ్ । య ఏనాం వేద । శృణు
వాహనస్వరూపమ్-

వాహనం రూపస్య ప్రకృతిజ్ఞాపకవిశేషః ॥ ౨౦॥

యథా ఇన్ద్రో (౧౩౩) దిగ్గజానాకర్షతి । పర్జన్యం వర్షయతి । తథాఽఽకర్షణాత్మకం
ఐరావతమారోహతి । యథా యమో జీవస్య ప్రాణానాకర్షతి, తథా ఘోరమహిషమ్ (౧౩౪)
ఆరోహతి । యథా వైశ్వానరో యాజ్ఞకైర్దీప్తో భవతి, తథా మేషమ్ (౧౩౫) ఆరోహతి ।
యథా ఏకాయనే సవితా భ్రమతి సప్తతస్తున్నధైకరథాఙ్గాఢ్యరథమ్ (౧౩౬) ఆరోహతి ।
యథా రుద్రో ధర్మం సజ్ఞాచరయతి తథా ధర్మవృషభమ్ (౧౩౭) ఆరోహతి । యథా
ప్రజాపతిర్జానేన ప్రజా ఆకర్షతి తథా హంసం (౧౩౮) ఆరోహతి । యథా విష్ణుర్మౌక్షం
ప్రదదాతి తథా సుపర్ణమ్ (౧౩౯) ఆరోహతి । యథాఽమ్బా (రిపు) వర్గం నాశయతి తథా
దీప్తిపి నమ్ (౧౪౦) ఆరోహతి ।

వాహనాని షోడశకోష్ఠకే జైవక్షేత్రే ధ్యేయాని । రూపే బ్రహ్మక్షేత్రస్య నిమ్నే, అథోఽన్యచ్చ
శ్రేయః । ఆశృణు ఉపదైవతస్య సన్ధాః । సౌమ్య పిప్పలాదో వవ్రే (౧౪౧) ।

ఉపదైవతం ప్రతిరూపమితి ॥ ౨౧॥

ప్రజాపతేరేతే సర్వే దేవా ఇమాని పఞ్చ మహాభూతాని తద్గుణా పృథివీవాయ్వాకాశాబ్జ్యోతిరిత్యేతాని
జాయంత ఇతి । తద్భూత-జ్ఞానాత్ స్వస్యగుణభావరూప ఇవ ప్రవక్షతే । తద్భూత-
జ్ఞానాదుపదైవతభావాః సన్తి ।

యథా వైశ్వానర (౧౪౨) ఇతి బ్రహ్మ । స యజ్ఞః । యజ్ఞస్య దాహికా
(౧౪౩) శక్తిః స్వాహా । పవనాత్మికా స్వధా (౧౪౪) । ఇతముపదైవభావః ప్రథితః
ప్రసరతి తత్సపర్యాయామిన్ద్రస్య ప్రజననశక్తిర్నిన్ద్రాణీ (౧౪౫) । మారుతస్య వేగినీ
శక్తిర్వాయునాయా సా ద్రుతా । యమస్య ద్వౌ గుణౌ, పాలికాఽవనాశితీ । తస్య
పాలికా శక్తిరాకుతిః (౧౪౬) , అవనాశికా మృత్యురితి (౧౪౭) । వరుణస్య ప్రవాహికా
శక్తిర్వారుణీ (౧౪౮) । సోమస్య ధారికా శక్తిరిలేతి (౧౪౯) । సూర్యస్య సవితరవలమ్బినీ
శక్తిర్శాచాయా (౧౫౦) । సాఽఽవేశినీ శక్తిరుషా (౧౫౧) ।

విష్ణోర్ముక్తిప్రదా శ్రీశక్తిర్హరణ్యవర్ణా హరిణీ (౧౫౨) ధారిణీ శక్తిః పృథివీ (౧౫౩) । శేషస్య
సహనా శక్తిః ధృతిర్వాపినీ శక్తిః విధృతిః యథా ఊమాఽన్నధృతిరితి । విధృతిః
సౌఖ్యమితి । హిరణ్యగర్భస్య కాలాత్మికా శక్తిః । గాయత్రీ (౧౫౪) జ్ఞానరూపా, సావిత్రి
(౧౫౫) మేధారూపా, సరస్వతీ (౧౫౬) ప్రజ్ఞారూపా । దేవీ విశిష్టా త్రికాలరూపా చ ।

రాష్ట్రయా (౧౫౭) రుద్రేతి । తస్య ప్రజననశక్తిరమ్బాఽమ్బాలికా (౧౫౮, ౧౫౯) చేతి ద్వే । దుర్గాయా రక్షణశక్తిః సుందరీ మోహినీ చేతి ద్వే ఆకర్షణరూపే । ఏతక్రమే దైవగుణస్యానుక్రమే ఉపదైవతాని జాయాభావేన జాయన్తే । తదేతల్లక్షణాని ।

అథ ప్రతికీర్ణమాధర్వణాఙ్గిరసశిల్పకాశ్యప-కువిత్స-కోశలాదయః ప్రణమ్య పప్రచ్ఛుః, భగవన్తః పిప్పలాదా దివ్యపురుషాః కథం కా హేతయ ఇత్యబోధ్యమితి విశదేన బ్రువన్తు సామ్యాః । దివ్యపురుషపిప్పలాదో వస్త్రే । శిల్పోద్గీఢాః శృణుత వక్ష్యామో విస్తరేణ అపసార్థమముథ ఉపరూపాకలస్యానుశాసనం పూర్వం వేదేన యథోక్తమ్ ।

ప్రజాపతిరస్పృజత్ కాలమ్ । దక్షిణోత్తరౌ ద్వా । ఉత్తరాద్దేవా దక్షిణాత్పితరః । ఉత్తరాత్సవితా దక్షిణాఞ్చన్యమాః । ప్రతికామమృషయో దక్షిణం ప్రతిపాదయన్తి । తత్ పితృయానం రాత్రిరితి । బ్రహ్మచారిణో మోక్షకామా ఉత్తరమ్పుతిపాదయన్తి । తద్ధి దేవయానం దివమ్ । దక్షిణాదర్శమలోకాః పఞ్చుపాదపితరః (౧౬౦) । ఉత్తరాద్ధ్వాదశాకృతిదివమాహుః । ఏతన్న్యాయే గుణేనైకం బ్రహ్మ ద్వాదశధా భవతి । తథా హి సూర్యో జ్యోతిషాం పతిరితి గుణానుసృతేర్దేవస్తల్లక్షణానుసృతే రూపాణి, తతః ప్రతిరూపాణి జాయన్తే । ఏతత్సత్యమ్ ।

యథా యజ్ఞాత్ త్యాగ (౧౬౧) ఇతి ముఖ్యమ్ । దైవభావే తత్వాహా (౧౬౨) । త్యాగవృత్తిరితి స్యాహా । భోగ్యమితి స్వధా, ఇదం పితృభావః ।

యథా విష్ణుర్మోక్షం దదాతి । మోక్ష ఇతి శ్రీః । భోగ్యరూపేణ పృథివీ భోగ్యా (౧౬౩) । యథా రుద్రస్య మోక్షగుణాదమ్బా, భోగవృత్త్యాఽమ్బాలికేతి ద్వే । యథేన్ద్రస్య త్యాగవృత్త్యా యజ్ఞాః, భోగవృత్త్యేన్ద్రాణీతి । యదా గుణా బహుధా ఉపవృత్త్యా (తదా) బహుధా ప్రతిరూపాణి భవన్తితి పరిపశ్యన్తి ధీరాః ।

యథా వైశ్వానరస్య సప్త వృత్తయ ఉత్థానాద్ విలయాన్తం ప్రవదన్తే । క్రమేణ తాః స్నిగ్ధా, ధూమ్రా, తప్తా, ఉత్తప్తా, దాహికా, భస్మా, నిర్వాణేతి । ఏతక్రమేణాగ్నిస్తపతి । తద్గుణాత్ సప్త జిహ్వా జాయన్తే । జిహ్వాయాః ప్రతిరూపాణి కల్పయన్తి । (పూర్వక్రమేణ) కాలీ, కరాలీ, మనోజవా, సులోహితా, సుధూమ్రవర్ణా, సుఫలిఙ్గినీ, విశ్వరుచీ ఇత్యేతాః సర్వాః స్త్రీరూపాః రూపభావే గ్రాహ్యాః ।

యథా శ్రుతిరితి మహతీ । సా మేధారూపేణ భారతి సమ్భవతి । మేధాయా యథా వాణీ ప్రభవతి తథా శ్రుతేర్మహతీ మహీయసీ సరస్వతీ (౧౬౪) జాయతే పరావిద్యాయా రూపా । తత్తదాకారాత్మికాః పుష్టిభావేన లక్ష్మీదేవహూత్యాదయః । ఏతాః సర్వాః షోడశక్షేత్రస్య ద్విపార్శ్వే దైవక్షేత్రే తత్తద్రూపస్య జాయాభావేనోపదైవతానీతి సత్యం ధ్యేయం - రూపకారా వాస్తూద్గీఢాః ।

ఉపదైవతాద్రూపజ్ఞానం ప్రసరతి ॥ ౨౨ ॥

సపర్యయా భూతవిద్యాః (౧౬౫) ప్రశమ్యన్తి ।

ఆరిసన్తా ధ్యేయా ॥ ౨౩ ॥

రూపధారాయా వృత్తిరితి శ్రేష్ఠా ॥ ౨౪ ॥

అథ రూపధారాయాః శృణు వృత్తిభేదాన్ । యథా వృత్త్యాః పరిణామః । ప్రాజాపత్య
-ప్రథమ-వృత్తిర్మనః (౧౬౬) । మనసో వృత్తిః ప్రాణః (౧౬౭) । ప్రాణస్య వృత్తిః క్రియా ।
క్రియా హి విద్యా (౧౬౮) । సా ద్వివిధా కథయన్తి ఋషయః । సదసద్విద్యేయమ్ ।
యా ఋతస్య ధారా సా దైవక్రియా । సా పరా విద్యా । యా అన్యతా సా అక్రియా । సా
అదైవా అపరేతి । తదపరాజ్ఞానాదసురాః । అహర్దేవా ఆశ్రయన్తే రాత్రిమసురాః (౧౬౯) ।
యేషాం భయశోకాః సన్తి యథా నికన్దినః, కణ్వజమ్భూః, యాతుధానాః, పృశ్నిపర్ణ్యాదయోఽవయో
గుణానుభేదేనైతే సర్వేఽన్యార్థఘాతకాః సర్వేఽరిణో దేవే చ లోకే యజ్ఞం ఘాతయన్తి
। ఏతే సర్వే శలభక్షకా బీభత్సరూపాః కోకముఖా రుక్షగ్రీవాః శిమిజాః (౧౭౦) ।
సర్వే వైరాజ్యకిమ్పురుషాః క్రుధా దైవఘాతకాః । ఏతానరీన్ షోడశకోష్ఠకరూపక్షేత్రే
మర్రితరూపేణ జైవక్షేత్రే ఆచరన్తి ప్రతిరూపచర్యాయామ్ । ఏతే శలభక్షిణో దేవానాం
భయదా భవన్తి । ఏతైస్సేషాం దుఃఖమ్ । యజ్ఞాత్ తరన్తి । ఏతదర్థం కేచిద్వా ఋషీన్
ధ్యాయన్తి దేవాః । దేవయజనాన్మునయో మనస్వినో భవన్తి । దైవభావేన దేవార్థం
హోతారోఽన్నసమిధః ఉపన్తి వైశ్వానరో । ఋషయః స్తోతారో భవన్తి ।

స్తోత్యాణాం రూపే సుభగవిశేషః (౧౭౧) ॥ ౨౫ ॥

గాథాః (౧౭౨) పఠన్తి । జనా యజన్తి బహుధా రూపం సర్వక్రియాధారః మనుష్యలోకే
రూపవిద్యా । నాదః సత్యమితి ధ్యేయమ్ । రూపం చరన్తి వాస్తువేదినః స్థాపకా వాస్తూద్గీథాః
। స్తోత్యాణాం బహుధా పైలా నాలన్దినోఽప్పరసో దేవాన్ మోదయన్తి మోదకాః ।
కాయమనోవాక్యేన గాయన్తి తే స్తువకా భ్రాజనః । యజ్ఞా గాయన్తి గాథాః । గర్ధర్వా
(౧౭౩) దేవానన్దార్థం నృత్యన్తి । సర్వే మిశ్రయోనయః షోడశకోష్ఠకక్షేత్రే ఊర్ధ్వకోణగతక్షేత్రే
నిధేయాః ఉపదైవక్షేత్రే ।

యే నరా దైవభావపరాయణాస్తే యాజకా । ధ్యానే తేషాం సత్తా దివ్యేవ విభాతి । తాన్
జైవక్షేత్రస్య పార్శ్వగతక్షేత్రే అధఃక్షేత్రద్వయే న్యసేత్ । ఏవం దైవరూపం షోడశకోష్ఠకే
ధ్యేయమ్ । తే తు ధన్యా యే క్రతూఃశ్చ యజ్ఞానాచరన్తి ఉపాసన్తే రూపాణి । రూపజ్ఞానాద్
ప్రజ్ఞా ప్రభవతి లోకే ।

ప్రజ్ఞార్థమేతద్ వాస్తూపాఖ్యానమ్ ॥ ౨౬ ॥

ఏతదర్థం ప్రజ్ఞాం వ్యాఖ్యాపయామ ఇతి । వాస్తుసూత్రోపనిషద్ భగవతః పిప్పలాదస్య
భవ్యం వ్యాఖ్యానమ్ । యో జానాతి స రూపాచార్యో భవతీతి వాస్తుద్ధాతా ఇతి ధ్యేయమ్
। యే ధ్యాయన్తి తే ముక్తాః । పరమఋషిభ్యో నమః ।

స్తుతా మయా వరదా వేదమాతా

ప్ర చోదయన్తాం పావమానీ ద్విజానామ్ ।

ఆయుః ప్రాణం ప్రజాం పశుం కీర్తి ద్రవిణం బ్రహ్మవర్చసమ్ ।

మహ్యం దత్త్వా వ్రజత బ్రహ్మలోకమ్ ॥

(అథర్వ ౧౯.౭౧.౧)

ఇతి ఓం నమో విశ్వకర్మణే ।

ఓం విశ్వకర్మా మా సప్తఋషిభిరుదీచ్యా దిశః పాతు తస్మిన్ క్రమే తస్మిన్చాయే తాం
పురం ప్రైమి ।

స మా రక్షతు స మా గోపాయతు తస్మా ఆత్మానం పరి దదే స్వాహా ॥

ఇతి (అథర్వ ౧౯.౧౭.౭)

ఇతి షష్ఠప్రపాఠకః సమాప్తః ॥

పరమఋషిభ్యో నమః । పరమఋషిభ్యో నమః ।

సమూర్ణేయం వాస్తుకర్మావతారపిప్పలాదస్య ఆథర్వణీయ వాస్తుసూత్రోపనిషత్ ।
ఉద్రదేశితేన ఆథర్వణోద్ధాత్రా సోమభట్టిన కృతా పరిశుద్ధిటిప్పణీ సమాప్తా ।

ఇదం ఆథర్వణీయ వాస్తుసూత్రోపనిషద్ అథర్వణాచార్యసోమభట్టిన కృత విషయబోధినిటిప్పణీ
సమేత లిఖితం మయా బాఙ్గీ కురుమచైని గ్రామవాసినా వాస్తుశాస్త్ర కామదేవ ఉద్ధాథా
శ్రీ రామచన్ద్రదేవ భూపాలస్య పంచుదశాజ్ఞే రాజా హరిచన్దన నృపార్థ । ఓం నమో
మహాదేవ్యై ॥

టిప్పణి

Footnotes of Vastusutropanishat

(౧) అథర్వ ౧౧.౪.౧౬ మణ్ణులోక్తఋషివిశేషః । ౧౯ కాణ్డే పంచమానువాకస్య ప్రవర్తక
ఋషిః అజీరాః ।

(౨) కాశ్యపశిల్పసూత్రకారః శిల్పకాశ్యపనామా ఋషిః ।

(౩) ఆథర్వణీయ- షోడశవిధ- తాపినీగ్రన్థాః-అవధూతతాపినీ, త్రిపురాతాపినీ, నృసింహతాపినీ,
పురుషతాపినీ, వృషతాపినీ, ఇత్యాదయః సర్వే ఆథర్వణీయాః ।

(౪) వాస్తువిషయకసూత్రాణి ।

(౫) వాస్తుదైవతం వాస్తోష్పతిరిత్యర్థః ।

(౬) కాశ్యపశిల్పసూత్రస్య దేవశిల్ప-ప్రాసాదశిల్ప-నగరశిల్ప-దుర్గశిల్ప-ధాతుకరణ-
లేఖవిచారాది విషయాః ।

(౭) రూపశిలాస్థాపనార్థం శుభయోగే దర్భోత్పాటక ఆధర్వణబ్రాహ్మణవిశేషః ।

(౮) శిల్పాధిదైవతమ్, అధర్వవేదసంహితాయాముక్తమ్ । విశ్వకర్మాణం తే
సప్తఋషివన్తమృచ్ఛన్తు, అధర్వం ౧౯.౧౮.౭ ।

(౯) పైప్లూదసంహితాయాం ప్రథమకాణ్డే ఉక్తం - శ్యామా సరూపఙ్కరణీ పృథివ్యా
అధ్యుద్భృతా । ఇదమూ షు ప్ర సాధయ పునా రూపాణి కల్పయ ॥ ౧.౨౬.౫ (శౌ
౧.౨౪.౪)

(౧౦) మూర్తిశ్చతుర్విధా ప్రోక్తా మృణ్మయీ శైలీ ఏవ చ । ధాతవీ దారవీ చైవ పూజనార్థే
విశేషతః ॥

(౧౧) ఆదిత్యో యూప ఇతి ఐతరేయే ఉక్తం తథా తైత్తిరీయే చ ।

(౧౨) అధర్వవేదే వైతానసూత్రమితి । అధర్వవేదే ౧౩.౧.౪౭ ఉక్తమ్ । పునః
యూపముగ్రా మరుతః స్క-మృహిమం స్తుంసం చాధాయ యూపాన్ కృత్వా పర్వతాన్
। ఇన్యేణ మస్త్రే ఉక్తం పునః అధర్వవేదే యూప స్క-మృహిమం ఉక్తశ్చ దశమకాణ్డే
చతుర్థానువాకే దైవతరూపేణ ।

(౧౩) గృహ్యాసూత్రే చ అధర్వవేదే ౭ కాణ్డే నవమానువాకే ౩ సూత్రే ఉక్తమ్ ।
శతపథబ్రాహ్మణే “వాస్తు హి తద్ యజ్ఞస్య యద్ ఘృతేషు హవిషు” ఇతి ఉక్తమ్,
తద్ దేవతా వాస్తుపురుషః శిఖిన్యాది ఇతి ।

(౧౪) బ్రహ్మనుఖం హి మధు ఇతి అధర్వవేదే ౧.౩౪.౧ ఉక్తమ్-

ఇయం వీరున్మధుజాతా మధునా త్వా ఖనామసి ।

మధోరథి ప్రజాతాసి సా నో మధుమతస్కృధి ॥

(౧౫) ప్రతిమా - అధర్వవేదే ౯.౪.౨ ఉక్తం - అపాం యో అగ్రే ప్రతిమా బభూవ ప్రభూః
సర్వస్మై పృథివీవ దేవీ ఇతి । వాజసనేయిసంహితాయాముక్తం - అసౌ వై లోకః ప్రతిమేషా
హ్యన్తరిక్షలోకే ప్రతిమా ఇవ ఇతి ॥

(౧౬) ఋత్విగ్విశేషాః ఆధర్వణపురోహితాః ।

(౧౭) అధర్వవేదే ౨.౮.౧ కాణ్డే ఉక్తం ఉదగాతాం భగవతీ వివృతౌ నామ తారకే । ఇతి
॥

(౧౮) పౌలస్త్యస్య అపత్యం విశ్రవాపుత్రః రావణః ।

(౧౯) అధర్వ ౯.౪.౨

- (౨౦) ప్రయోగాత్మకసూత్రమితి ఖిలమ్ ।
 (౨౧) భీత్వాకారే మహాశైలే దైవలీలాదయో యథా । రూపశాలా తపస్వినాం
 మోదార్థమభిఖోదితా । ఇతి కాశ్యపవచనమ్ ।
 (౨౨) స్తమ్భ ఇతి యూపః యూపః వై స్తమ్భ (స్కమ్భ) ఇతి అథర్వవేదే ౧౦.౭
 ఉక్తమ్ ॥ ప్రయోగభేదే స్కమ్భత్రయం బ్రహ్మయజనే స్కమ్భా వై యూపః, పితృయజనే
 వృషస్తమ్భః, కామయజనే మిథునస్కమ్భ ఇతి భేదః ।
 (౨౩) యద్గుహ్యం అధికోపాయేన విగ్రహప్రామాణ్యం భవతి । సా ఖిలపజ్జరవిద్యా,
 అసాధారణీ ఇత్యర్థః, గుహ్యం రేఖాజ్ఞానమితి ।
 (౨౪) ఉద్గీఢముపాసాశ్చక్రే । ఏతమేవాఙ్గిరసం మన్యే । అఙ్గానాం యద్రసః ।
 ఆత్మజ్ఞుషివిశేషః ।
 (౨౫) సపర్యోపయోగినీ ప్రతిమా ।
 (౨౬) తైత్తిరీయబ్రాహ్మణోక్తః నక్షత్రవిశేషః యః శుభదాయకః, అభిజిన్నామ
 నక్షత్రముపరిష్టాదితి వాక్యమ్ ।
 (౨౭) అథర్వ ౨౦.౧౩౭.౩
 (౨౮) ఏకవర్ణా కపిలా గౌః పురురూపా గౌరితి భావః । దైవతస్త్రే శక్తిప్రాప్తా గావ ।
 అథర్వవేదే ౧౦.౧౦.౬ ఉక్తం “స్వధాప్రాణా మహీలుకా” ఇతి ।
 (౨౯) కుమ్భికామోచనార్థం అథర్వవేదే ౧౬.౬.౮ ఉక్తమ్-ఓం కుమ్భికా ద్వషీకాః
 పీయకాన్ । ఇతి ।
 (౩౦) శతకేశీ రుద్రరూపో మహావృషః । అథర్వవేదే ౫.౨౨.౮ ఉక్తః । యథా-
 మహావృషాన్ మూజవతో బన్ధన్ధి పరేత్య । ప్రైతాని తక్మనే బ్రూమో అన్యక్షేత్రాణి వా
 ఇమా । ఇతి ।
 (౩౧) తాపవర్ణప్రదయోనివిశేషాః తథా చ అథర్వవేదే ౧౯.౩౫.౨ ఉక్తం స నో రక్షతు
 జగ్గిడో ధనపాలో ధనేవ ఇతి ।
 (౩౨) కాశ్యపసంహితాశిల్పశాస్త్రే ప్రథమాధ్యాయే ఉక్తం -యుజవదణ్ణసంయుక్తం వలయం
 వేష్టితం తథా । రజ్జుద్విముష్టి యస్యాగ్రైఽప్యయః కీలసఘూర్ణికా ఇతి ।
 (౩౩) అథర్వవేదే ౬.౧౯.౧ ఆయం మన్తః । మర్మనిర్ధారణే ఉపాధ్యాయాః
 పవమానసూక్తం పఠన్తి ఇత్యాచారః ।
 (౩౪) పాతనం మర్దనం చైవమజ్జనం సా త్రిధా క్రియా । ఖోదనోత్తరకర్మాణి స్థాపకః
 సంస్మరేత్ సదా ॥ కాశ్యపసంహితా అ| ౧, శ్లో ౧౪ ।
 (౩౫) శుక్రశిలాచూర్ణమితి వజ్రరేఖాజ్జనస్యోపాదానమ్ ।
 (౩౬) కీర్తిరితి రూపం సా ప్రతిమా తస్యాఽఽధారః రేఖాపజ్జర ఇతి ।

- (32) న మృణ్మయప్రతిమార్థం రేఖాన్యాసస్య ప్రయోజనమ్ ।
- (3౩) వృత్తబిన్దువిషయాణి విశదరూపేణ పిప్పలాదీయప్రణవతారకే ధ్యేయాని ।
- (3౯) ఓం విశ్వకర్మాయ (విశ్వకర్మణే) విద్మహే కారుకారాయ ధీమహి తన్నో శిల్పి ప్రచోదయాత్ ।
- (౪౦) ఓం విశ్వకర్మాయ (విశ్వకర్మణే) నమః, ఇతి తస్యాష్టాక్షరో మస్త్ర ఇతి ।
- (౪౧) న యజ్ఞశుల్కప్రయోగే విశ్వజ్యోతిరిత్యాదినిర్మాణే ప్రయోజనమ్ ।
- (౪౨) దృశ్యరూపేణ శిలోపరి ఇతి భావః ।
- (౪3) యస్మిన్ దేశే యథాకారే దేవలీలా ప్రవర్తతే ।
- (౪౪) తాలాంశజ్ఞానసమ్పూష్టే శిల్పి స్థాపక ఉచ్యతే । రేఖాన్యాసం యో జానాతి స రూపజ్ఞో భవేత్ తథా । శిల్పరహస్యాగమే ౪, ౨ ఉక్తమ్ ।
- (౪౫) ప్రజాపతిరేతే సర్వే దేవా ఇమాని చ పఞ్చమహాభూతాని వాయురాకాశ ఆపో జ్యోతిరిత్యేతానీమాని చ క్షుద్రమిక్రాణి ఐతరేయే పఞ్చమఖణ్డే ఉక్తమ్-తథా హి వాస్తువేదే సమ్యక్ భిన్నతా జాయతే, దృశ్యతే ।
- (౪౬) సర్వరూపశైలస్య ఆధారః చతురస్రమ్ ।
- (౪౭) అశ్వనా హ్యపః ప్రభవన్తి । శతపథబ్రాహ్మణే నవమాధ్యాయే ఉక్తమ్ ।
- (౪౮) మధ్యధైర్వ్యమధ్యప్రస్థయోర్మధ్యబిన్దుమవలమ్బ్య ।
- (౪౯) వ్యోమ ఇతి భావః ।
- (౫౦) ద్యావా-పృథీవీ సజ్ఞానీథ, అథ వర్షతి, శతపథే ఉక్తమ్ । అథర్వ ౧౨.౧ ఉక్తం అర్ణవభూమ్యాత్ పరమ వ్యోమ జాయతే ఇతి భావః ।
- (౫౧) అగ్నిరూపం త్రిభుజక్షేత్రమ్ ।
- (౫౨) హుతపితి రేఖా, త్రిరేఖేణ యత్ క్షేత్రం తత్ త్రిహుతం భవతి ।
- (౫3) దివ్యం దైవీభావః । అథర్వసంహితాయాముక్తం ౨.౧౨.౪- పితృణామాముం దదే హరసా దైవ్యేన ఇతి ।
- (౫౪) గుహ్యోక్తవిధినా అగ్నిస్థాపనే బ్రహ్మోపదేశనే స్థణ్ణిలే షట్కొణలిఖనానన్తరం విష్టరద్వయం స్థాపయన్తి । తదుపరి అగ్నిం స్థాపయన్తి, ఇతి అగ్నిస్థానవిధిః ।
- (౫౫) తస్మై తథా కాలికోపనిషది ఉక్తమ్-కూర్చబీజం వ్యోమషష్టస్వరా బిన్దుమిలనరూపాః, తద్వయం మాయాద్వయం దక్షిణే కాలికేతి ।
- (౫౬) యాతుధానః నిర్ ఋతేరాదివాక్యాత్ తాపవర్గప్రదో యోనివిశేష ఇతి అథర్వవేదే ఉక్తమ్ ।
- (౫౭) మణ్ణవంశజోతః కౌత్సస్య శిష్యః ఋషివిశేష ఇతి బృహదారణ్యకే ఉక్తమ్ ।

- (౫౮) ప్రయోగరూపేణైతత్ షడ్ధాఙ్కనోపాదానమ్, వ్యోమాభాసే మణ్డలఞ్చ చతురస్రోపసంజ్ఞకః కోణరేఖా | వాయుశ్చ కర్ణికాపృథివీ తథా త్రిభుజమగ్నిరూపఞ్చ షట్కోణం దైవమన్దిరమ్ | కాశ్యపవచనమ్ |
- (౫౯) రూపక్షేత్రే ఖనిత్రేణావిశన్తి, సితవజ్రరేఖాయాం తతః ఆయసా ఖోదయన్తి మూలమ్ |
- (౬౦) వాస్తుయాగే శిలానిర్మితసౌమ్యయాపః విష్ణుయజ్ఞే షోడశాంశవిశిష్టశిలాయాపః విధేయ | పితృయజ్ఞే దారవీ వృషయాపస్య ప్రయోజనం భవతి |
- (౬౧) ఇన్ద్రో లోకా ఇన్ద్రో తప ఇన్ద్రోఽధ్యుతమాహితమ్ | ఇన్ద్రం త్వా వేద ప్రత్యక్షం స్కమ్భే (యాపే) సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ || (౧౦.౭.౩౦) అథర్వవేదే ఏవం బహుధా ఉక్తమ్ |
- (౬౨) సమమానేన సూత్రపాతనేన రేఖాః సౌమ్యా భవన్తి |
- (౬౩) దైర్ఘ్యరేఖాః |
- (౬౪) ప్రస్థరేఖాః |
- (౬౫) వైప్పలాదసంహితాయాం ప్రథమఖణ్డే రూపస్య స్వరూపవిషయే ఉక్తం - రూపం రూపవయోవస్తేన త్వాం పరిదధృసి, ఇతి రూపభావస్య ధారణా |
- (౬౬) అన్నాద్ భవన్తి భూతాని పర్జన్యాదన్నసమ్భవః ఇతి గీతాయాః ౩.౧౪, తైత్తిరీయోపనిషది ౨.౨ అపి చ ప్రశ్నోపనిషది షష్ఠప్రశ్నే ఉక్తమ్ |
- (౬౭) మూర్తికారా హి స్థాపకాః, తే స్థాపకోద్గీథా ఇతి |
- (౬౮) మూర్తిదర్శనమాత్రేణ యద్భావో మనసి జాయతే సా రూపప్రేరణా |
- (౬౯) రూపమధ్యే యథాకీలం కీలాభాసే యదఙ్గకః | యో జానాతి ఇమం భావం మర్మజ్ఞః స ఇతి స్మృతః || శిల్పరత్నకోషే ద్వితీయసర్గే ౧౮ శ్లోకే ఉక్తమ్ ||
- (౭౦) చాక్రః స్థపతిశ్రేష్ఠ ఇతి పాటవచాక్రశతపథే ఉక్తమ్ |
- (౭౧) దారవీ ముష్టిమానేన కీలాన్ సజ్ఘృహ్య యత్పతః | చతుఃపార్శ్వే యదా శిలా తదా తు అవరోధనమ్ | ఇతి శిల్పరత్నకోషే రోధనక్రియా |
- (౭౨) గాథాం గాయన్తి గాధినః యథా కున్తాపసూక్తాని అథర్వవేదే (౨౦.౧౨౭ ౧) ఉక్తాని “ఇదం జనా ఉప శ్రుత నరాశంస స్తవిష్యతే” ఇత్యాదిజటాక్రమేణ పఠన్తి గాధినః |
- (౭౩) అథర్వసంహితాయాం ౩.౧౨ : శాలాయా ధ్రువా-స్తమ్భుః; అశ్వావతీ-భిత్తిః; స్థూణా-వంశస్తమ్భుః; కుమ్భ-ధారకకాష్ఠాని; నిర్మాణేఽపి ఖనిత్రప్రయోజనం భవతి |
- (౭౪) వనవాసినః |
- (౭౫) మణ్డలకరణార్థం సూచీముఖాకృతి (రజ్జ్వే) శోణస్తరన్యాసితశస్త్రవిశేషః |
- (౭౬) ప్రస్తరభేదీవృక్షస్య వల్కలం మాహేన్ద్రాపర్వతారణ్యే ఉపలబ్ధం ఇతి |
- (౭౭) యథావిహిత లక్షణానుపాతేన ఇతి భద్రోపాయః |

- (౭౮) గ్రస్థిరేఖా వలిః పర్వాణ్యుక్తరాగం యథోచితమ్ | ప్రకృత్యానుసృతేః కుర్యాత్తదగ్గసౌభగం స్మృతమ్ | శిల్పాగమే తృతీయాధ్యాయే ౧౪ శ్లోకే ఉక్తమ్ |
- (౭౯) ధ్యానానుసృతం యద్రూపం తద్రూపో ధ్యానవిగ్రహః, శిల్పరత్నకోశే ౪౫౫ తమే శ్లోకే |
- (౮౦) కామస్తదగ్రే సమవర్తతాధి మనసో రేతః ప్రథమం యదాసీత్ | ఇతి నాసదీయే |
- (౮౧) శిలాయా అపృథక్ సంలగ్నరూపేణ సర్వాఙ్గం యత్ర సుషమం తదర్థాకలమ్ |
- (౮౨) సదా యౌవనసమృన్నం పేశిగ్రస్థివివర్జితమ్ | దైవలక్షణసంయుక్తం రూపం సుషమముచ్యతే | శిల్పాగమే |
- (౮౩) తథా అఙ్గాని కేవల రేఖాచుమ్భిత అఙ్గస్య తద్రేఖా అవలమ్బనే తద్ స్పర్శీతమితి |
- (౮౪) జ్యోతిః ప్రతీకభావనాఙ్గష్టమ్ |
- (౮౫) తత్త్వజ్ఞానేన చిత్తస్య విక్రియాభావావేశేన మనసః విక్రియా ఇతి | తత్త్వబోధాత్ చిత్తం స్థిరం భవతి, భావప్రచోదనే మనః తత్త్వబోధే ప్రవిలీయతే, విసర్గ ఇవ ద్వయోః ఏకా గతిః, అతో ద్విధా ఏకత్వమితి పరిణామః |
- (౮౬) యూపస్య ధ్వజమానార్థం త్రివృతకరణధ్యేయం మధ్యనిర్ధారణార్థం చ నిమోర్ధ్వే లఘుభాగస్య మానసమృష్ట్యర్థమిదం మానమితి భావః |
- (౮౭) వింశో హి పురుషో దశ ద్వాదశాఙ్గుల్యో దశ యో హ్యో ఇతి శతపథే ఉక్తమ్ | దశేన్ద్రియస్యాధారః పురుష ఇత్యర్థః | యథా పురుషే దశాఙ్గం తథా పిప్పలాదీయపితృమేధేన స్తమ్భాకృతియూపే దశాఙ్గం కల్పయన్తి ఋషయః |
- (౮౮) అష్టారయూపదేవతా ప్రతిష్ఠాయాం వాస్తుకర్మణి ప్రయోజనం భవతి | షోడశార యూప విష్ణుమహాయజ్ఞే ప్రయోజనం భవతి | వృషస్సమ్భా మృతాహే పితృయజ్ఞే వృషోత్సర్గే ప్రయోజనమిథునస్తమ్భస్య ప్రవలనం నాస్తి | (ఉత్కలభాషాయామ్) ప్రథమ ద్వితీయ పథరరే కరిబ వృషస్తమ్భం వట విల్వ ఉదుమ్పరరే కరిబ |
- (౮౯) రుద్ర వృషరూపేణ శుక్లయజుర్వేద ఉక్తం చ ధర్మవృషభమితి “వృష వై ధర్మః” వైప్పలాదసంహితాయాం ౧ ఖణ్డే “హిరణ్యశ్శ్లోకో వృషభో య సముద్రాదుదాచరత్” | “స వృష హి ఇన్ద్ర సఖా శతపాలో” ఇతి అథర్వవేదే ఉక్తమ్ | తద్వృష పితృరూపేణ పితృయూపస్యావాసే ఉపాసయన్తి, పితృణాం రుద్ర, ఇతి తస్య భావః |
- (౯౦) పఞ్చ ప్రయాజాః దైవపుజనే, ఆఙ్యభాగః, ప్రధానయాగః, సిష్టకృత్, ప్రాశిత్రావదానమ్, ఇడావదానమ్, భాగప్రాశనమ్, అన్వాహార్య-దక్షిణా అనుయాజత్రయమ్, బ్యుహనమ్, సూక్తవాక్, శంయువాక్, పత్నీసంయాజ ఇతి దశకర్మభేదే దశయజ్ఞాఙ్గసంయోగశీర్షరూ విష్ణుక్రమః తస్య దశాఙ్గస్య భావః |
- (౯౧) ప్రత్యక్షదర్శనం సమృభవతి |

(౯౨) బ్రహ్మకీల ఇతి మధ్యరేఖా ।

(౯౩) అష్టకశ్రాద్ధే ఇన్ద్రః విశ్వేదేవాః ప్రజాపతిః, సప్తపురుషార్థః పిప్పలాదీయబ్రాహ్మణాః ।

(౯౪) యథా మనుష్యగర్భాంతరే భ్రూణే కృమి - మజ్జా-అస్థి-మాంస-మేద-స్నాయు-రక్త-కేశాత్మక-శిరాఛన్దే-చర్మాది దశాస్తరణయుక్తం దశకోష్ఠకం కల్పయన్తి శిశువేదోపనిషది ఆధర్వణీయాః ।

(౯౫) యథా శతపథే స్వర్ణపురుషరూపేణ ప్రజాపతిరూపం కల్పయన్తి హోతారః షష్ఠాధ్యాయే ఉక్తమ్ ।

(౯౬) మహర్షికాత్యాయనస్య శుల్కం భగవతః పిప్పలాదస్య శిల్పసూత్రమితి ।

(౯౭) రేఖాకృతిరిష్టకాన్యాస ఇతి శ్రోణిః । జ్యోతిష్టోమే మహావేధాః, శ్రోణిరిత్యాది ।

(౯౮) ఆత్ర భయంకరే అద్భుతభావో విలీయతే । శిల్పే అద్భుతభావః ఊహనీయః ।

(౯౯) యద్ ప్రదర్శయన్తి తనుషి తదాభావః యదీక్షణేన హృదయే సజ్ఞానయన్తి స రసః ।

(౧౦౦) తర్థః (ఖర్వత) అథర్వం ౬.౫౦.౧ ఉక్తః, అన్నహానికరః పతఙ్గవిశేషః ।

(౧౦౧) చతుర్థశసజ్ఞ్యక ఇత్యర్థః ।

(౧౦౨) వాగ్ వై మన్త్రః శతపథబ్రాహ్మణే ఉక్తమ్ । వాక్యేన సహ యద్ ప్రకటయన్తి ।

(౧౦౩) యథా అథర్వసంహితాయాం లక్షణమ్, ౬.౧౪.౧.౩- సహస్రప్రోషాయ కృణుతం లక్ష్యాశ్వినా । ఇతి ।

(౧౦౪) రూపం రూపం వయో వయః సంరభ్యైసం పరిష్వజే ఇత్యుక్తం అథర్వ ౧౯.౧.౩.తతః విష్ణురూపం, యదస్మి వచనేఽప్యుక్తమ్, వైప్పలాదసంహితాయాం స్త్రీణాం ప్రతిరూపముపాసకా తదర్థం ప్రతిరూపాణి ।

(౧౦౫) దేవతాయతనమితి, తాని న కమ్పన్తే దైవతప్రతిమా హసన్తి రుదన్తి నృత్యన్తి స్ఫుటన్తి సీదన్తి ఉస్మీలన్తి నిమీలన్తి, శతపథబ్రాహ్మణే ౭.౧౦.ఉక్తమ్ । ఐతరేయ బ్రాహ్మణే ౪.౫ రూపవిద్యా ఛన్దోమయ దైవశిల్పమ్, రూపేణ ఉక్తమ్ । తథా శతపథబ్రాహ్మణే ౩.౨ ప్రతిరూపశిల్పరూపేణ ఉక్తమ్ । రూపం వై అర్చ్యరూపం, ప్రతిరూపాణి ఉపదేవతాని, అన్యా మణ్డనమితి ।

(౧౦౬) యథా జైమినీయబ్రాహ్మణే (౨.౪) ఉక్తం దిశ ఉ ఏవం విశ్వదేవాః దిశో వై ప్రాణః ఇతి వాక్యమ్ ।

(౧౦౭) అహల్లికా భాట ఇత్యర్థః కున్తాపీయ రమణీవిశేషః ।

(౧౦౮) తారాది దేవతాః । ద్యౌశ్చ మ ఇదం పృథివీ చ ప్రచేతసౌ శుక్రో బృహస్ దక్షిణయా పిపర్తు । అథర్వం ౬.౫౩.౧ సూర్య ఇత్యర్థః ।

(౧౦౯) ఆశానామాశాపాలేభ్యశ్చతుర్భ్యో అమృతేభ్యః । అథర్వవేదే ౧.౩౧.౧ ।

- (౧౧౦) విష్ణుయాజకాః । పురుషో హ నారాయణోఽకామయత । యో వైష్ణవో వామనః, శతపథే ఉక్తమ్ ।
- (౧౧౧) యథా జ్యోతిష్యేవం రూపం దధాతీతి శతపథే ఉక్తమ్ ।
- (౧౧౨) యథా పాకయజ్ఞే జౌపాసనే చ ప్రజాపతిః, స్వీష్టకృత్ అఙ్గదేవతా ప్రాతః సూర్యః ప్రధానో భవతి తథా విశ్వదేవార్థం దేవయజ్ఞః ।
- (౧౧౩) షోడశకలం వై బ్రహ్మ శతపథబ్రాహ్మణే ఉక్తమ్ । “షోడశర్చేభ్యః స్వాహా” ఇతి షోడశకలా ఉక్తాః । అథర్వ ౧౯.౨౩.౧౩।
- (౧౧౪) యదఙ్గం చరతి ధరాయామ్ ।
- (౧౧౫) నాభౌ జీవసత్తా రాజతే ప్రసరతి చ ।
- (౧౧౬) హృదయే ప్రాణస్తిష్ఠతి ।
- (౧౧౭) బ్రహ్మరస్థే తేజో విభాతి, ఆవిర్భవతి ।
- (౧౧౮) తత్తారకం ద్వివిధం, మూర్తితారకమమూర్తితారకఞ్చైతి । యదిన్ద్రియాంతం తస్మార్తిమత్, యద్ భ్రూయుగాతీతం తదమూర్తిమత్ ఇతి అద్వయతారకే ఉక్తమ్ ।
- (౧౧౯) సర్వాన్తరః స్వయజ్ఞోఽతిః సర్వాధిపతిరన్యూహం ఇతి స్వరాట్ యోగతత్త్వేపనిషది ఉక్తమ్ ।
- (౧౨౦) హిరణ్మయే పరే కోషే విరజం బ్రహ్మ నిష్కలమితి న్యాయేన ।
- (౧౨౧) యథా నారదపర్విత్రాజకోపనిషది ఉక్తమ్-చక్షుషా రూపగ్రహణం శ్రోత్రే శబ్దగ్రహణమిత్యాది । అథర్వవేదే-రూపం రూపం వయోవయ ఇత్యాద్యుక్తమ్ ।
- (౧౨౨) తద్ వై బ్రహ్మణో రూపేఽమృతత్వం చైవామృతం చ శతపథబ్రాహ్మణే ఉక్తమ్ ।
- (౧౨౩) కౌషీతకీబ్రాహ్మణే కలావిద్యేత్సుక్తమ్ । పిప్పలాదసహింతాయాం ౧ ఉక్తమ్ ।
- (౧౨౪) అథర్వవేదే (౬.౧౩౩.౨) మేఖలాబన్ధనప్రసక్తే ఉక్తమ్-ఆహుతాస్యభిహుత ఋషీణామస్యాయుధం ఇతి । పరామిత్రాన్ధున్ధుభినా హరిణస్యాజినేన చ । సర్వే దేవా అతిత్రసన్యే సక్రౌమన్యేశతే । అథర్వం ౫.౨౧.౭
- (౧౨౫) అథర్వణీయే ఆసురీకల్పే బీజమన్తస్య ప్రయోగ ఉక్తః ।
- (౧౨౬) వాగ్ వై మన్త ఇతి శతపథే ఉక్తమ్ । వాగ్ వై దేవానాం మన్త ఇతి కౌషీతకీయే ఉక్తమ్ ।
- (౧౨౭) సంహారణ వం ఇతి పూర్వపాఠశబ్దస్య శక్తిరిత్యర్థః ।
- (౧౨౮) కమ్పనమిత్యర్థః ।
- (౧౨౯) ప్రజ్ఞా ఇత్యర్థః ।
- (౧౩౦) దణ్డాయమాన మూర్తిరిత్యర్థః ।
- (౧౩౧) ఐతరేయే యథోక్తవాహనరూపస్య రూపవిశేషః ।

- (౧౩౨) శతపథే ఛాన్దోగ్యే చోక్తః ఏష క్రమః ఏషా దేవయజనవిద్యా । ఆత్మానన్దేన
యజనోపాయేన త్రయస్త్రింశద్ దేవతాః తార్ష్యే బ్రాహ్మణే ఉక్తాః ।
- (౧౩౩) వృద్ధి జాలం బృహతః శక్రస్య వాజినీవత ఇతి అథర్వ ౮.౮.౬ ।
- (౧౩౪) ప్రాణో వై మహిష ఇతి శతపథే ఉక్తమ్ ।
- (౧౩౫) మేష ఇవ వై సం చ వి చోర్వచ్యసే ఇతి । అథర్వ ౬.౪౯.౨ ।
- (౧౩౬) సూర్యస్య వా ఏక రశ్మిర్వృష్టిద ఇతి శతపథే ఉక్తమ్ । స సవితా రథేనేతి ।
- (౧౩౭) వృషభోఽసి స్వర్గ ఋషీనార్యోయాన్ గచ్ఛ ఇతి । అథర్వ ౧౧.౧.౩౫ ।
- (౧౩౮) హంనేతి శబ్దార్థః సర్వేషు దేహేషు వ్యాప్తో వర్తతే ఇతి హంసోపనిషది ఉక్తమ్ ।
- (౧౩౯) ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే ఇతి । ఋ
౧.౧౬౪.౨౦; అథర్వ ౯.౯.౨౦ ।
- (౧౪౦) ఏనా వ్యాప్తుం పరిషస్వజానాః సింహం హిన్వన్తి మహతే సౌభగాయ ఇతి । అథర్వ
౪.౮.౭ ।
- (౧౪౧) వాస్తువేదే ఇదముపదైవతం ప్రతిరూపమిత్యర్థః । ప్రతిరూపం శతపథబ్రాహ్మణే
ఏకాదశకాణ్డే ఉక్తమ్ । తేషాం చర్యాయ జైమినీయబ్రాహ్మణే -ప్రత్యుక్తం హ్యేష సర్వాణి
రూపాణి య ఆదిత్యః స ప్రతిరూపమిత్యుక్తః ।
- (౧౪౨) వైశ్వానరో వై సర్వేఽగ్నయ ఇతి శతపథే ఉక్తమ్ ।
- (౧౪౩) అసౌ వైశ్వానరో యోఽసౌ తపతి (పచతి) ఇతి శతపథే ।
- (౧౪౪) పురుషే యేనేదమన్నం పచ్యతే ఇతి శతపథే ఉక్తమ్ ।
- (౧౪౫) సేన్ద్రస్య పత్నీతి గోభిలగృహ్యసూత్రే ఉక్తమ్ ।
- (౧౪౬) జీవస్యాఽవయవాత్మికా ।
- (౧౪౭) అగ్నిర్వై మృత్యురితి కౌషీతకి బ్రాహ్మణే. మృత్యుర్వై తస్య శతపథే చ ।
- (౧౪౮) ఐతరేయే వారుణీ రాత్రిరితి ఉక్తమ్ ।
- (౧౪౯) ఇలా వై అన్నమితి అథర్వవేదే ఉక్తమ్ ।
- (౧౫౦) తమశ్చాయా ।
- (౧౫౧) ఉషా దేవీ వాచా సంవిదానా వాగ్దేవ్యషసా సంవిదానా ఇతి అథర్వవేదే ఉక్తమ్ ।
- (౧౫౨) ద్యౌరిత్యర్థః । భూతభవిష్యదభీష్టవీర్యా లక్ష్మీర్వలమితి అథర్వవేదే ఉక్తమ్ ।
- (౧౫౩) సేయం దేవానాం పత్నీతి శతపథే ఉక్తమ్ ।
- (౧౫౪) తేజసా వై గాయత్రీ ప్రథమమితి తాణ్డ్యబ్రాహ్మణే ।
- (౧౫౫) వాక్ సావిత్రీతి గోపథబ్రాహ్మణే ఉక్తమ్ ।
- (౧౫౬) సారస్వతరూపం ఐతరేయే ఉక్తమ్ ।
- (౧౫౭) సవితా రాష్ట్రం రాష్ట్రపతిరితి శతపథే చ ౧౧.౪.౩.౧౪ ।

(౧౫౮) అమ్బు అథర్వవేదే ఉక్తా ।

(౧౫౯) భేషజరూపా అమ్బులికేతి వాజసనేయే ఉక్తా ।

(౧౬౦) “దేవాః పితరః పితరో దేవా । యో అస్మి సో అస్మి.” అథర్వ ౬.౧౨౩.౩ కాణ్డే
। స విశ్వేదేవా తథా పితర ఉపదేవా వసుపితర రుద్రపితామహ ఆదిత్య ప్రపితామహ ఇతి
పితృయూప ప్రోతనమన్త్రాణి ౨౪ సూక్తోక్తం చ ।

(౧౬౧) ముఞ్చతాంహసోఅంహస ఇతి వదన్తి । అథర్వ । ౩౧.౨.యే దక్షిణతో
జహూతి జాతవేదో దక్షిణాయా దిశోఽభిదాసన్త్యస్మాన్ ఇతి త్యాగః । అథర్వ
౪.౪౦.౨.ఇన్ధ్రాసోమా తపతం రక్ష ఇతి వదన్తి । అథర్వ ౮.౪.౧.విషేణ భజ్గురావతః ప్రతి
స్మ రక్షసో జహి ఇతి భోగః అథర్వ ౮.౩.౨౩ ।

(౧౬౨) స్వాహా వై సత్యసమ్భూతా బ్రహ్మణో దుహితేతి । శతపథే ఉక్తమ్ ।

(౧౬౩) ఏతేన విష్టాః శ్రీదేవీ భూదేవీతి వృత్తిద్వయం సూచితమ్ ।

(౧౬౪) సరస్వతీం దేవయన్తో హవన్తే సరస్వతీమధ్వరే తాయమానే । సరస్వతీం సుకృతో
హవన్తే సరస్వతీ దాశుషే వార్యం దాత్ || అథర్వ ౧౮.౪.౪౫ ।

(౧౬౫) లౌకిక సిద్ధ్యర్థే యా విద్యా సా భూతవిద్యా ।

(౧౬౬) మన ఇవ హి ప్రజాపతిః తైత్తిరీయబ్రాహ్మణే ఉక్తమ్ । (౨.౨.౧.౨)

(౧౬౭) ప్రాణో వై హరిః స హి హరతీతి । కౌషీతకీబ్రాహ్మణం (౧౭.౧) ।

(౧౬౮) యద్ధామం చక్రుర్నిఖనన్తో అగ్రే కార్షీవణా అన్నవిదో న విద్యయా । (అథర్వ
౬.౧౧౬.౧) ।

(౧౬౯) గోభిలగృహ్యసూత్రే ఉక్తమ్ ।

(౧౭౦) శిమి-కర్మ, తజ్జాతాః ।

(౧౭౧) స్తోత్రయోవచ శ్శృణు వద్ధ చ మే ఇతి అథర్వసంహితాయామ్ ।

(౧౭౨) కున్తాపసూక్తాదయః ఖిలపాలాః । యథా శునః శేషస్య శతగాథా ఇతి ।

(౧౭౩) యోషిత్కామా గన్ధర్వా గన్ధేన వై రూపేణ చరన్తితి శతపథే ఉక్తమ్ ।

Footnotes are assembled together and marked
with number in parenthesis in the text.

Proofread and rearranged by K.S. Sheshadri

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

